

Tvrtno Jakovina

Povijest Hrvatske između periodizacije i problematizacije

<https://doi.org/10.17234/9789533793351.04>

Gdje je Hrvatska, gdje žive Hrvati?

Gotovo svaki narod na svijetu za sebe voli reći da je posve jedinstven. Isto tako mnoge će zajednice za sebe tvrditi da se nalaze na raskrižju civilizacija, da su baštinitice različitih utjecaja koji su baš na njihovu području na posve osebujuan način pretvoreni u nešto drukčije, novo, posebno. Mali narodi usto često ističu i svoj osobit, velik utjecaj na povijest koji je nerijetko u neskladu s njihovom veličinom ili bogatstvom. Poneki narodi, posebno oni u srednjoj i istočnoj Europi, licitiraju s patnjom i žrtvom, pa se katkada može učiniti da je veličina nesreće nešto što kasnijim povijesnim zbivanjima daje osobitu vrijednost i težinu. Takav je niz stereotipnih razmišljanja primjenjiv i na Hrvate. Unatoč svemu, neke se posebnosti, pa i argumenti za tvrdnje o sasvim osebujnim karakteristikama, mogu uočiti. Hrvati za sebe kažu da su se smjestili na dodirnome području različitih sustava ili velikih cjelina, ali dominantno u **srednjoj Europi**, dijelom na **Sredozemlju**. **Balkan**, čiji su baštinitici u znatnoj mjeri (a zapadni će ih susjedi gotovo isključivo vezati uz taj dio Europe), u ponekim se povijesnim razdobljima među Hrvatima jedva spominjao i bio smatran krajnje nepoželjnim identitetom.

Smještanje Hrvatske na Balkan ili tvrdnja da su Hrvati (i) Balkanci mogla je izazvati žustre rasprave, a još uvijek ima onih koji bi takvu tvrdnju mogli ocijeniti uvredljivom. Kako je balkansku komponentu nemoguće ignorirati, da bi se izbjegao termin koji Hrvatsku previše približava jugoistočnim susjedima, on je često mijenjan izrazima poput *regija*, *naš dio Europe* ili *jugoistočna Europa*. Nakon što je u drugoj polovici devedesetih godina 20. st.

administracija u Bruxellesu stvorila termin *zapadni Balkan* koji je obuhvaćao zemlje bivše Jugoslavije bez Republike Slovenije, ali s Albanijom, jedno je vrijeme vladao usporedni diskurs: unutar Hrvatske rabili su se eufemizmi, a izvan zemlje briselska je terminologija bila prihvaćena. Nakon što je 1. srpnja 2013. Republika Hrvatska postala 28. članicom Europske unije (→ *politika*, str. 129), prije referenduma kojim je odluka morala biti potvrđena dominantni je službeni narativ govorio o konačnome europskom potvrđivanju Hrvatske, stvarnome povratku Hrvatske u Europu i svoje prirodno okružje te je još više naglašavao prekid s Balkanom.

Triplex confinium

Rasprava o tome je li Hrvatska balkanska ili nije, i je li uopće Balkan opravdano smatrati tek mjestom nasilja i primitivizma, nema posebnu povijesnu relevantnost jer su u pojedinim vremenima poneki od navedenih utjecaja bili snažniji na pojedine dijelove hrvatskoga korpusa. Bez obzira na to što će Hrvatska, vjerojatno lakše od mnogih, moći pokazati da je u mnogim segmentima posljednja sa zapadnoga ruba Europe, baštinica je **triju tradicija**, mjesto susreta **triju religija**, a u dugim vremenskim trajanjima i **triju imperijalnih sustava**.

Ruševine rimske Salone

Na samome kraju antike zemlje u koje se Hrvati tek trebaju doseliti, a tada su bile dio Rimskoga Carstva, podijeljene su 395. godine (→ *umjetnost*, str. 231). Tada se velika antička rimska država podijelila na dva dijela, Istočno Rimsko Carstvo i Zapadno Rimsko Carstvo. Istočno je bilo poznato kao Bizant i postojalo je do 1453. godine, dok se Zapadno raspalo već 476. godine. Zemlje koje će kasnije nastaniti Hrvati bile su tako izložene utjecajima Bizanta i to uglavnom na jadranskoj obali, ali je njihov veći dio ušao u zonu utjecaja Franačke Države ili drugih zajednica na rubu katoličke Europe. Antička tradicija i utjecaji, bilo kulturni ili oni nastali miješanjem stanovništva, za hrvatsko su oblikovanje bili vjerojatno i važniji od baštine koju su Hrvati

Mletački lav

Osmanski prikaz Petrinje

Grb Hrvatske pod Habzburzima

donijeli sa sobom (→ *umjetnost*, str. 231). Postojanje jake rimske tradicije i gradova u Dalmaciji i Panoniji ključni su za razumijevanje hrvatske povijesti, bez obzira na to što Hrvata na prostoru koji će tek u srednjem vijeku postati Hrvatska, naravno, u to vrijeme još nema.

Druga velika podjela koja je imala civilizacijsko i kulturološko značenje bila je vjerska. Hrvatska je među najistočnijim zemljama u Europi u kojima je dominantno katoličanstvo. Granica između zapadnoga i istočnoga kršćanstva, dakle granica između onih zemalja koje su priznavale rimskoga papu i onih koje su priznavale patrijarha u Konstantinopolu, prošla je 1054. godine upravo ovim prostorima, dijeleći rijekom Drinom suvremenu Republiku Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku od Istoka (→ *umjetnost*, str. 230). Zbog toga izlazak iz Hrvatske uglavnom znači i promjenu dominantne slike izgleda vjerskih objekata.

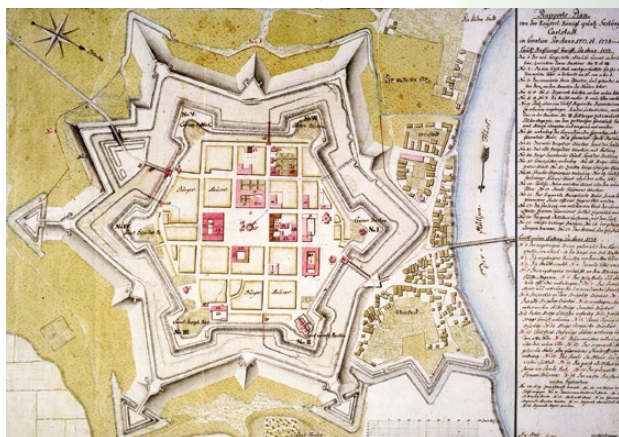
Na hrvatskome prostoru, u višestoljetnome trajanju u Dalmaciji i Istri, dominirala je u srednjem vijeku sredozemna, jadranska Presvijetla Republika ili Venecija. Srednjoeuropska Habsburška Monarhija bila je od 16. do 19. stoljeća dominantna na kontinentalnome hrvatskome prostoru. Osmansko Carstvo, koje je bilo islamsko i čiji je sultan u Istanbulu bio ujedno i vjerski vođa, kalif, stoljećima je dominiralo unutrašnjim dijelom Dalmacije, Slavonijom i čitavom Bosnom i Hercegovinom. **Na tim rubnim područjima triju država ili triju sustava – mletačkoga, habsburškoga i osmanskoga – koji su se doticali, sukobljavali ali i surađivali upravo na hrvatskome prostoru, brojno je bilo i pravoslavno, srpsko stanovništvo.**

Kad su u petnaestome stoljeću Osmanlije iz Male Azije prodrle prema središnjoj Europi, hrvatske su zemlje ponovo imale rubni položaj na civilizacijskoj granici koja je potrajala stoljećima. U tome se razdoblju bezbrojnih bitaka ističu dvije koje su odredile stoljeće najvećega sužavanja hrvatskoga teritorija i krvarenja. Prva je bila bitka na Krbavskome polju 1493., kada je stradala banska vojska s Emerikom Derenčinom na čelu, a druga je bila bitka kod Siska 1593., kada su habsburški vitezovi odbili osmanske

trupe koje nakon toga više nisu osvajale hrvatske habsburške krajeve. Zemlja se tada svela na *ostatke ostataka nekada slavnoga kraljevstva*, pisali su onodobni izvori. Čak i kada su Osmanlije bile potisnute daleko na jugoistok nakon kršćanske *reconquiste* krajem 17. stoljeća, dio hrvatskih prostora i dalje je bio organiziran kao granično vojno područje, izdvojeno od civilne uprave. Bila je to **Vojna krajina**, dio sustava posebno organiziranih vojnih područja kojima nije upravljala civilna, banska vlast u Zagrebu. Vojnom je granicom upravljalo Ratno vijeće u austrijskome Grazu, a služila je kao rezervoar vojnika za Habsburšku krunu. Vojna se krajina u hrvatski civilni prostor konačno reintegrirala tek 1881. godine, desetljećima nakon što je prestala bilo kakva stvarna opasnost iz osmanskoga prostora. Vojska i blizina ratišta te izloženost neprijateljstvima značila je nesigurnost, ekonomsko zaostajanje, a upravna i politička izdvojenost toga prostora i posebni položaj njegova stanovništva označila je daljnje lomljenje hrvatskoga prostora. Tako je teritorijalna fragmentiranost Hrvatske osobitost koja se održala sve do danas.

Rubni, ali krajnje zapadni položaj imali su oni Hrvati koji su postali podanicima Osmanskoga Carstva. Od trenutka kada je srednjovjekovna bosanska država 1463. pala pod Osmanlije pa do 1878., odnosno 1908. godine kada je Austro-Ugarska pripojila, a onda i anektirala Bosnu i Hercegovinu, taj je prostor bio u sustavu države koja je u starijoj historiografiji opisivana kao jedan od glavnih krivaca hrvatskoga zaostajanja za Zapadom i Europom, a Osmanlijama se pripisivao teror nad kršćanskim stanovništvom. Tek u novije vrijeme takve su interpretacije napuštene, a osmanska se vlast počela ocjenjivati daleko objektivnije. Nakon što su Osmanlije potisnute, unatoč njihovoj

Tlocrt karlovačke tvrđave iz 1777. godine

Triplex confinium, rijeka Zrmanja

Grb plemićke obitelji Zrinski

dugoj prisutnosti na hrvatskim područjima, uglavnom su sve džamije srušene, a muslimansko se stanovništvo iselilo. Borci protiv Osmanlija, svećenici Matija Mesić i Luka Ibrišimović, pa hrvatski banovi i plemić Ivan Karlović, različiti članovi plemićkih obitelji Erdödy, Zrinski i Drašković, zbog svojih su podviga u protuosmanskim udarima slavljani u velikome dijelu Europe. Jedan od najpoznatijih i najcjenjenijih boraca protiv Osmanlija bio je Nikola Zrinski. On je 1664. godine spalio glasoviti Sulejmanov most preko baranjskih močvara kod Osijeka, zapravo cestu na drvenim stupovima, građevinu koja je bila smatrana jednim od svjetskih čuda onoga vremena. Uspjeh hrvatskoga plemića koji je provalio duboko u tursko područje odjeknuo je kršćanskom Europom.

Rubni su položaj imali i oni Hrvati koji su od srednjega vijeka pa do 1797. godine bili podanici Mletačke Republike. Jedna je od najčešćih tvrdnji o Mlečanima u devetnaestostoljetnoj historiografiji i literaturi, a ta se tvrdnja zadržala sve do danas, bila da su Mlečani uništili hrvatsku planinu Velebit čije su drveće navodno sjekli kako bi izgradili novi grad Veneciju. Česta je bila i tvrdnja da se sudbina *Slavena*, dakle Hrvata, odvijala u potpalublj mletačkih galija gdje su oni bili veslači mletačke mornarice (tako je pisao književnik i političar Vladimir Nazor). Međutim, odnosi s Mlečanima bili su daleko složeniji i nisu uključivali samo teror. Renesansne građevine, moguć-

Šibenska katedrala sv. Jakova, 15. st.

nost brzoga i izravnoga kontakta s mletačkom obalom Jadrana i središtem ondašnjega svijeta u talijanskim državama, u kulturnome su smislu ostavili sjajne proizvode koji su i danas važan dio hrvatskoga kulturnog identiteta (→ *književnost*, str. 169; → *umjetnost*, str. 231).

Hrvati iz središnjih krajeva današnje Hrvatske, koji su od 1527. postali podanici Habsburške Monarhije i sve do 1918. ostali u sastavu države čiji je glavni grad bio Beč, zauzimali su krajnji jugoistok te multinacionalne države. Dio Hrvata živio je, čak i dominirao, na područjima koja u nacionalni korpus Hrvatske nisu ušla vrlo dugo, poput Istre koja se nalazila unutar Habsburške Monarhije, kasnije Austro-Ugarske Monarhije, ali u sastav hrvatske države nije ušla nikada prije 1945. godine.

Hrvatske granice izgledaju neobično, neupućenu promatraču možda i umjetno, ali su one u velikome dijelu stare nekoliko stotina godina. To posebno vrijedi za hrvatski krajnji jug. Granična crta s današnjom Republikom Crnom Gorom određena je nakon što je Dubrovačka Republika u prvoj polovici 15. stoljeća kupnjom stekla Konavle koji su, bez obzira na Hrvate u Boki kotorskoj, u 20. stoljeću postali krajnja granica moderne Republike Hrvatske. Granice Dubrovačke Republike odredile su i prijelom hrvatskoga prostora u Neumu. Naime, kako bi izbjegla izravnu granicu s Mletačkom Republikom, Dubrovačka je Republika Neum 1718. ustupila Osmanskomu Carstvu, jednako kao i izlaz na more u Boki kotorskoj. Tako je Dubrovnik osigurao svoju granicu u odnosu na Mlečane koji su im bili konkurencija.

Različiti su se hrvatski prostori postupno okupljali unutar istoga, habsburškoga prostora. Osim sjeverozapadne Hrvatske, koja je od 1527. bila pod habsburškom krunom, ostali su hrvatski prostori postupno ulazili u sastav Habsburške Monarhije i do 1918. godine cjelokupan je hrvatski korpus živio unutar te države. Složenost Republike Hrvatske, raznorodni sustavi koji su povezani u jednu cjelinu koju je činio samostalni Dubrovnik kao grad-republika od 1358. do 1808. godine, Istra, Trojedna Kraljevina (kako su se nazivali prostori Slavonije, Dalmacije i Hrvatske u užemu smislu), uz pojedina rubna područja koja su bila izvan hrvatskoga sustava poput Baranje ili unutar njega poput Srijema, u 20. su stoljeću organizirana u jugoslavensku državu. Složenost teritorijalnoga ustroja vidljiva je i u izgledu grba Republike Hrvatske koji je nastao 1991. godine (→ *politika*, str. 108). On pokazuje zasebne identitete povijesnih pokrajina. Čini se da su se u suvremeno vrijeme stoljetna centripetalna kretanja konačno smirila, mada još uvijek postoji razlika u mentalitetu, kuhinji, jeziku, pa i političkoj kulturi raznih dijelova Hrvatske (→ *etnologija*, str. 207; → *jezik* str. 145).

Hrvatska nakon Požarevačkoga mira 1718. godine

Habsburški vojskovođa Eugen Savojski potisnuo je Osmanlije iz Temišvara, dijela Srbije, a osvojio je i dio teritorija južno od Save u Bosni. Mletačka Republika proširila se na Imotski i Vrgorac u dalmatinskome zaleđu. Mada su teritorijalna postignuća južno od Save doskora poništena, kršćanska je *reconquista* za Slavoniju, Srijem i dijelove Dalmacije krajem 17. i početkom 18. stoljeća bila dovršena. Stvorene su granice koje su uglavnom sve do danas ostale granice Republike Hrvatske.

Seobe i miješanja

Slično kao i drugi narodi, Hrvati su se stoljećima selili i bili protjerivani, a u hrvatski korpus ulazili su različiti drugi etnici, neki kapilarno i pojedinačno, poneki u većim brojevima. Hrvatska je dijaspora, i ona stara, koja je iz zemlje odlazila od 19. stoljeća dalje, pa i ona nova, nastala tijekom 20. stoljeća, vrlo velika. Hrvati koji su se iselili u današnje austrijske i mađarske zemlje

i dio Slovačke u vrijeme osmanskih provala i danas u tim zemljama čine važnu manjinsku zajednicu sa zasebnim identitetom, jezikom i novinama (riječ je o krajevima sasvim namak Beču i Bratislavi, u Burgenlandu, dakle Gradišću). Nešto kasnije dogodile su se seobe iz gospodarskih razloga. Prije svega od kraja 19. stoljeća nadalje Hrvati su se selili u Australiju i obje Amerike. Neposredno pred Prvi svjetski rat samo u jednoj godini u Ameriku se iselilo oko 30 000 Hrvata. Velike i po uspješnosti različite hrvatske zajednice postoje od tada u Novom Zelandu, u različitim dijelovima Australije, u Argentini i Čileu, Urugvaju, Kanadi i Sjedinjenim

Američkim Državama (→ *etnologija*, str. 225). Premda Hrvata ima i u New Orleansu ili Kansas Cityju, najveće su i najuspješnije zajednice u Kaliforniji, New Yorku i Chicagu, Torontu, a napose u Pittsburgu gdje se nalazi i sjedište jedne od najvećih i najdjelatnijih iseljeničkih zajednica uopće, *Hrvatske bratske zajednice*. Neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata dio je stanovnika odanih nacističkomu projektu iz političkih razloga napustio Hrvatsku. Potom se, od 1960-ih godina nadalje, prvo kao „radnici na privremenome radu u inozemstvu”, a u osnovi trajno, iseljavala iz ekonomskih, a dijelom i političkih razloga radno sposobna radna snaga u zemlje zapadne Europe, prije svega u Njemačku, Austriju, Švicarsku, Francusku, Švedsku itd. Nakon 1990-ih, dijelom zbog ratnih opasnosti, kao izbjeglice, pa onda iz ekonomskih razloga (mada ovoga puta nije bila riječ o tek kvalificiranim, već mahom o bolje obrazovanim mlađim ljudima) iseljavanje je nastavljeno.

Iseljavanje je tako također jedna od pojava duga trajanja na hrvatskome prostoru. Isto je tako prostor koji su nastanjivali Hrvati rijetko bio ekskluzivno *njihovo* područje. Od srednjega vijeka pa do 21. stoljeća hrvatske zemlje bile su domovina različitim narodima, od kojih su susjedni bili najbrojniji, ali ne i jedini. Dramatična zbivanja u 20. stoljeću dovela su do znatnoga smanjivanja gotovo svih manjinskih zajednica, katkada u samo nekoliko godina. Srpska je zajednica početkom devedesetih u Hrvatskoj brojila 12 % stanovništva, a prema popisu 2011. godine tek 4,4 %. Talijanska zajednica bila je brojna u Istri, dijelovima Dalmacije i Rijeci, no nakon Drugoga svjetskog rata dramatično se smanjila. Isto vrijedi za Nijemce kojih je do posljednjih

Reklamni plakat za prijevoz iseljenika, 19. st.

Iseljenici na brodu za Novi svijet

godina Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj bilo nekoliko stotina tisuća. Židovska i romska zajednica tijekom Drugoga svjetskog rata uglavnom su posve nestale. Više od 80 % njihovih članova stradalo je u Holokaustu i genocidu za vrijeme ustaške vladavine. U državama u kojima su Hrvati imali manjinski status, pa i u Bosni i Hercegovini gdje su najmanji konstitutivni narod, dogodili su se slični procesi. Tako su nakon ratova 1990-ih tisuće Hrvata iz Vojvodine i Bosne i Hercegovine u bijegu od nasilja došle u Hrvatsku. Nekada vrlo složena i

u nacionalnome smislu raznolika područja zapravo su s vremenom postajala sve manje složena, a nacionalno sve homogenija.

Velike cjeline hrvatske povijesti

Makar je interes za prošlo, često i opterećenost pojedinim povijesnim razdobljima, osobina mnogih naroda, pa tako i Hrvata, u javnome diskursu i(li) političkim raspravama već se dugo smatra osjetljivim samo 20. stoljeće. Samo se vrijeme Drugoga svjetskog rata i poslijeratne, socijalističke Jugoslavije, a onda i vremena nakon osamostaljenja Hrvatske, u javnome diskursu politiziraju i raspravljaju i izvan povjesničarskih krugova. O svim se ostalim povijesnim razdobljima raspravlja uglavnom u okvirima historiografije, što nikako ne podrazumijeva da je tada ideologizacija isključena.

Hrvatska se povijest obično dijeli u nekoliko velikih cjelina koje uglavnom korespondiraju s velikim ciklusima u europskoj povijesti. Neki povjesničari periodizaciju drže krunom povjesničarske discipline, no treba biti svjestan da je periodizacija često arbitrarna, budući da su rijetki tako dramatični i važni prekidi s prošlim koji posve odvajaju jedno od drugoga povijesnog razdoblja. Na primjer za stanovnike je grada Zadra 1202. godina ključna jer su tada križari uništili taj kršćanski grad kako bi Mlečanima osigurali sredstva za prijevoz do Svete Zemlje. Taj je događaj drukčije odjeknuo u Dubrovniku koji je od njega profitirao, a posve je drugačije značenje imao za Hrvate u Varaždinu koji su o njemu, ako su nešto uopće čuli, slušali kao o dalekome događaju u dalekim krajevima.

Glavni događaji u Hrvatskoj od 6. do 12. stoljeća

582. Barbari su osvojili rimski grad Sirmij, a 614. Salonu. Gasi se i naselje u Epidauru.
Kraj antičkoga razdoblja i početak srednjovjekovlja.
Na prostor Hrvatske dolaze novi stanovnici, prema legendi pod vodstvom petorice braće i dviju sestara. O seobi Hrvata najdetaljniji opis ostavio je bizantski car Konstantin Porfirogenet iz 10. stoljeća u djelu *De administrando imperio*.
7. – 8. st. Šutnja izvora i arheologije o zbivanjima s prvim Hrvatima.
9. i 10. st. Započinje pokrštavanje. Izgradnja crkve sv. Donata u Zadru. Franačka vlast. Donjom Panonijom vlada knez Ljudevit Posavski, a u Dalmaciji knez Borna.
846. – 1089. Oltarna pregrada iz Rižinica, *dux* (knez) Hrvata Trpimir. 852. Trpimirova darovnica i spomen države Hrvata (*Regnum Chroatorum*).
Vladari narodne dinastije: Domagoj (864. ratuje s Mlečanima), Branimir (879. – 888.), knez Hrvata, razmjenjuje pisma s papom Ivanom VIII., Muncimir, Tomislav (910. – 928.). Često se u starijoj historiografiji govori o prvome kralju Hrvata jer Tomislava izvori nazivaju *rex*, ali potvrde o tome da je bio kralj nema. Krešimir, Miroslav, Držislav (970. – 995.) iz Carigrada dobiva naslov eparha i patricija. Vrhunac je srednjovjekovne države bio u vrijeme Petra Krešimira IV. (1058. – 1074.) i kralja Zvonimira (1075. – 1089.). Hrvatska je podijeljena u županije sa županima.
1100. Bašćanska ploča iz Jurandvora kraj Baške na otoku Krku. Početci pismenosti i književnosti na hrvatskome jeziku.
Posljednji kralj Stjepan II. nasljeđuje Zvonimira. Njegovom smrću nestaje kraljevskoga roda koji se obično naziva Trpimirovići. Jelena, sestra ugarskih prinčeva i Zvonimirova žena, krunu prenosi na svoju braću.
1097. Bitka na Petrovoj gori (današnjem Gvozdu) čiju lokaciju ne znamo posve točno. Anarhija u Hrvatskoj.
1102. Krunjenje Kolomana iz dinastije Arpadovića za kralja Dalmacije i Hrvatske u Biogradu. Ujedinjenje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Neretljanske oblasti u jednu cjelinu. Intenziviranje napetosti s Venecijom oko istočnojadranske obale. Ti će odnosi, kao i veze s Ugarskom, obilježavati hrvatsku povijest sljedećih tisuću godina.

Hrvatska se povijest konvencionalno dijeli na razdoblja od kojih je prvo razdoblje od doseljenja, koje se vremenski određuje od 7. stoljeća nadalje, pa do početka 12. stoljeća. O podrijetlu Hrvata znamo vrlo malo. Dominantne su četiri teorije o podrijetlu: slavenska, iranska, gotska i teza o autohtonomo podrijetlu. U pojedinim su vremenima pojedine teorije bile dominantne ili prisutnije u literaturi, makar nužno ne i u znanstvenim radovima. Tezu o trajnome boravku Hrvata na području gdje je njihova današnja domovina nikada zapravo nije ozbiljno zastupao nitko. U devedesetim godinama 20. stoljeća aktivno je od dijela službenih prosvjetnih vlasti forsirana ideja o iranskome podrijetlu Hrvata. Mada znanost o tome nije govorila, ta je teza bila popularna i služila je kako bi se tijekom Domovinskog rata što više naglasila razlika između Hrvata i Srba. Sasvim je nesporno da su dodiri Hrvata i azijskih elemenata postojali, no puno više od toga nemoguće je dokazati. Tijekom Drugoga svjetskog rata, u vremenu kada je Hrvatska bila dio osovinskoga sustava, vlasti Nezavisne Države Hrvatske forsirale su tezu o gotskome (germanskome) podrijetlu Hrvata. Hrvati bi prema toj teoriji bili Ariji jednako kao i ostali Germani. To je mišljenje vrlo teško dokazivati pa se često naslanjalo i na tezu sociologa Gumpłowicza da Slaveni sami ne mogu stvoriti državu, što se vidjelo po Slavenima u Rusiji kojima su državu stvorili Skandinavci i Samovoj Državi koju su stvarali Franci. Kako su Hrvati svoju državu imali vrlo rano, moglo se posredno zaključiti da su Hrvati, tobože, bili neslaveni. Slavenska je teza o porijeklu Hrvata ipak najlogičnija i najlakše ju je dokazivati. Hrvatski je jezik slavenski, u slavensku etnogenezu nitko ozbiljan ne sumnja, mada je sasvim jasno da je hrvatsko stanovništvo spoj doseljenika i autohtonoga stanovništva.

O prvome, ranosrednjovjekovnome razdoblju ili vremenu narodnih vladara kada je postojala neovisna hrvatska država, znamo vrlo malo. Izvora je malo tako da brojne vladare znamo tek po imenu. Svejedno, fascinacija Hrvata tim razdobljem nikada nije jenjavala. Hrvatski vladari, knezovi i kraljevi bili su Trpimir (845. – 864.), Domagoj, Zdeslav, Branimir (879. – 892.), Mutimir, Tomislav, Krešimir, Miroslav, Mihajlo Krešimir, Stjepan Držislav, Petar Krešimir IV. (1058. – 1074.), Dmitar Zvonimir i Stjepan. Neki od vladara bili su u izvorima istaknutiji te zabilježeni kao darovatelji i ratnici. O ponekima ne znamo ništa. Kralj Zvonimir bio je u braku s mađarskom princezom Jelenom pa je to bio razlog zašto je poslije njegove smrti u dinastičkim borbama, a prema onodobnome pravu, hrvatska kruna došla u posjed mađarskih kraljeva. Sve do danas, a posebno u nekim razdobljima hrvatske povijesti 20. stoljeća, bilo je vrlo popularno davati djeci imena po srednjovjekovnim vladarima.

Fragment kapitela s imenom kneza Trpimira, 9. st.

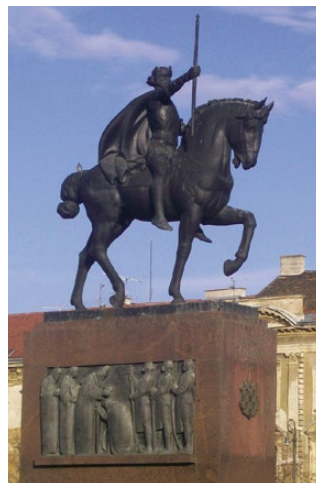

Tvrđava u Kninu koji je poznat kao Zvonimirov grad

Tijekom devedesetih godina 20. stoljeća, u trenutku kada je Hrvatska ponovo postajala suverena, obnovljeno je zanimanje za to razdoblje hrvatske povijesti. Prema datumu bitke 18. rujna 887., kada su Hrvati pod vodstvom kneza Branimira razbili mletačke brodove, taj se datum početkom devedesetih godina 20. stoljeća počeo obilježavati kao Dan hrvatske ratne mornarice. Bilo je sve više povijesnih studija. Korištenje narodnih vladara kao povijesnih uzora ili inspiracija postojalo je i u ranijim vremenima, ali s nešto drugačijim predznakom. Tomislav, vjerojatno prvi hrvatski kralj (910. – 928.), prema nekim se izvorima za kralja okrunio 925. godine. Tisućljeće kasnije, 1925. godine, slavilo se diljem nove države tisuću godina od Tomislavova krunjenja. Tomislav je tada doživljavan kao preteča narodnoga jedinstva. Isto je i biskup Grgur Ninški, koji se u Tomislavovo doba navodno suprotstavljao zatiranju glagoljice, pisma koje su sveta braća Ćiril i Metod izumila kao oruđe pokrštavanja Slavena u 9. stoljeću, a protiv pape i stranoga utjecaja (→ *jezik*, str. 147; → *književnost*, str. 165), jedno je vrijeme smatran važnim simbolom. Glagoljaška je praksa u Hrvatskoj imala dugu tradiciju i održala se sve do 19. stoljeća. U mnogim slavenskim zemljama potisnula ju je cirilica koja se pojavljivala i u hrvatskim zemljama. Grgur Ninski bio je zagovornik glagoljice i slavenskoga bogoslužja, pa je, od kada je u 17. stoljeću izvučen na povijesnu scenu i kada je historiografski stvoren njegov kult krajem 19. stoljeća, pretvoren u borca protiv stranaca, a od ulaska Hrvatske u Jugoslaviju pretvoren je i u borca za „narodnu” suverenost i samostalnost.

Spomenik kralju Tomislavu u Zagrebu, rad R. F. Mihanovića, 20. st.

Spomenik Grguru Ninskome u Splitu, rad I. Meštrovića, 20. st.

Spomenik Grguru Ninskome u Splitu djelo je Ivana Meštrovića iz 1929. godine. Taj su spomenik uklonili Talijani po ulasku u Split 1941. godine. Tek 1955. godine vraćen je u središte Splita. Spomenik kralju Tomislavu u središte je Zagreba postavljen tek 1947. godine.

Hrvati su ušli u zajednicu s Mađarima, a Koloman Arpadović 1102. okrunio se u Biogradu za kralja. Ta je zajednica trajala do 1526. godine i pogibije posljednjega ugarskog kralja na Mohačkome polju u borbi s Osmanlijama. Sje-

Bitka na Mohačkome polju, osmanska minijatura

dište države premješteno je sada daleko u Panonsku nizinu, u ruke kontinentalne dinastije. Pojedine etape u vremenu kada su hrvatski prostori pripadali mađarskoj kruni bile su vrlo važne. Jedan od vrhunaca bio je trenutak kada je 1358. Zadarskim mirom ugarski kralj Ludovik Anžuvinać okupio cijelu Dalmaciju i potisnuo Mlečane koji su neprestano nastojali zavladatai istočnojadranskom obalom. Nikada od ulaska Hrvatske u zajednicu s Ugarskom nije se tako veliko područje našlo unutar iste države kao polovicom 14. stoljeća.

Od svih dalmatinskih gradova samo je Dubrovnik od tada postajao sve više samostalan, da bi od početka 15. stoljeća komuna postala grad-republika. Za prostor koji je postao krajnji jug Hrvatske, bez obzira na njegove unutarnje mijene, okvir je ostao isti sve do 1808. godine i ulaska Napoleonove francuske vojske u Dubrovnik. Republika Svetoga Vlaha, kako se Dubrovnik zvao, te-

ritorijalno se proširivala do petnaestoga stoljeća i pretvorila u najsajniji organizacijski, upravni i kulturološki južnoslavenski poduhvat. Dubrovačka kulturna baština do danas je ostala temelj hrvatske književnosti i kulture, baš kao što je, primjerice, i institut počasnih konzulata postao baština čitavoga svijeta. Gospodarska postignuća i razgranata trgovina Sredozemljem i Balkanom od Dubrovnika su učinili sjajno i uspješno mjesto, doduše uglavnom za vlastelu.

Za ostatak Dalmacije potiskivanje Mlečana nije bilo trajno. Venecija je ovisila o plovidbi uz istočnojadransku obalu pa je nadzor nad otocima i gradovima bio od vitalne važnosti. Tako je već od smrti kralja Ludovika došlo do razbuktavanja borbi za kraljevstvo lokalnih gospodara koji su postavili temelje višestoljetnomu mletačkom povratku na istočnu obalu Jadrana. Od 1409. godine kada su vratili nekoliko gradova i kupili ili dobili prava na cijelu Dalmaciju, Mlečani su posve zavladaali prostorima kojima su utisnuli svoj pečat u jezičnome, kulinarskome i povijesno-kulturnome smislu. Mletački su se posjedi širili i ulazili u unutrašnjost Dalmacije nauštrb onoga što je do tada bilo osmansko i ondje su ostali do 1797. godine.

Bosna i Hercegovina, Slavonija pa Dalmacija od kraja 14. stoljeća bile su izložene sve snažnijim udarima Osmanlija. Oni su već od kraja 14. stoljeća prodirali u Bosnu i Slavoniju, tada bez stvarne namjere da te prostore zauzmu. Primjenjujući model *akina* (klina), ulazili su na kršćanske teritorije, palili, protjerivali i s plijenom se vraćali natrag. Nakon nekoliko godina prostor na koji bi prodirali bio bi prazan i pogodan za lako osvajanje. Tako je posljednji vladar Bosne, kralj Stjepan Tomaš, 1463. poražen u Ključu. Praznili su se mnogi dijelovi Bosne, a na napuštena ognjišta dolazili su drugi ljudi, uglavnom oni s europskoga jugoistoka.

Dubrovačka crkva sv. Vlaho, 18. st.

Panorama Dubrovnika

Glavni događaji u Hrvatskoj od 612. godine do 16. stoljeća

- 1115.** Mlečani osvajaju Krk, Osor i Rab. Vlast Mlečana priznaje i Zadar. Mlečani ruše Biograd 1124. Poseban položaj krčkoga kneza i uspon obitelji Frankopana.
- 1165. – 1180.** Posljednja, kratkotrajna obnova bizantske vlasti u Dalmaciji.
- 1202.** Križari osvajaju Zadar prije uspostave Latinskoga Carstva u Bizantu.
- 1241.** Provala Mongola u Ugarsku i njihov dolazak do Jadrana. Posljedica je provale kolonizacija Slavonije, utvrđivanje gradova, jačanje gradskih komuna. Kralj izdaje bule naseljima dajući im povlastice – nastaju slobodni kraljevski gradovi. Ubrzanje gospodarskoga razvoja i lakša obrana.
- 1301.** Umire posljednji Arpadović. U Ugarskoj je nova dinastija Anžuvina. Nova dinastija nastoji slomiti premoć feudalaca poput knezova Šubića.
- 1358.** Zadarski mir. Ludovik Anžuvina porazio Mlečane i zavladao dalmatinskim gradovima. Dubrovnik prvi put ulazi u okvire Hrvatsko-Ugarske Države. Od tada pa do ukidanja neovisnosti u 19. stoljeću zbiva se intenzivan razvoj grada-države. Dubrovnik od **1400.** prvi put koristi naziv republika. **1419.** simbol slobode i grada postaje Orlando, stup kojemu su uzori slični u sjevernonjemačkim gradovima.
- 1410. – 1437.** Žigmud Luksemburški, njemački car, postaje i ugarski kralj brakom s Marijom Anžuvinskom.
Krajem 14. stoljeća uspon bosanske države. Kralj Tvrtko Kotromanić (1338. – 1391.) od 1377. kralj Bosne, širi se na Dalmaciju.
- 1409.** Prodaja Dalmacije Mlečanima. Ladislav Napuljski za 100 000 dukata prodaje svoja prava na taj dio zemlje.
Od 1353. stalna je ekspanzija Osmanlija u jugoistočnu Europu; 1389. bitka na Kosovu polju i slom Srbije, 1463. osvojena Bosna, 1493. godine bitka na Krbavskome polju i poraz bana Emerika Derenčina s 10 000 vojnika. Nastojanja da se stvori obrambeni sustav prema Osmanlijama s kraljem Matijašom Korvinom krajem 15. stoljeća biva neuspješan. Veliki dijelovi Slavonije i Bosne opustjeli.
- 1526.** Bitka na Mohačkome polju i nestanak Hrvatsko-Ugarske Države. Na Cetingradskome saboru dio hrvatskoga plemstva bira Habsburgovca za vladara.

Nakon poraza 1526. kod Mohača i Cetingradskoga sabora 1527. na kojem su hrvatski velikaši odlučili da Habsburgovac postane njihov novi kralj, postojala je nada da će se tako lakše boriti protiv Osmanlija. Potreba čuvanja homogenosti i zabrana bilo kakvih podjela jedno je od mogućih objašnjenja zašto su na hrvatskome prostoru protestantizam, ali i židovstvo, bili posve zabranjeni. Primjerice od 15. stoljeća pa do *Edikta o toleranciji* cara Josipa II. 1782. godine Židovima na hrvatskome prostoru trajno naseljavanje nije bilo dopušteno. Nada je bila da će u obrani od Osmanlija pomoći kršćanski vladari, da će papa u Rimu moći organizirati pomoć, no toga nije bilo. Hrvatska se nazivala *ostaticima ostataka*. U to doba, u najtežem stoljeću izloženosti Hrvatske Osmanlijama, pojavila se i legenda o srednjovjekovnoj propasti hrvatske države, tobožnje proklinjanje Hrvata od kralja Zvonimira da više nikada neće imati vladara koji govori hrvatski jezik (→ *književnost*, str. 167). Mada je povijesno tu legendu posve nemoguće dokazati, dugo se zadržala u literaturi, pa i kao poštalicica u svakodnevnome razgovoru. Tako će mnogi i danas, posve krivo, reći da je Zvonimir bio posljednji hrvatski kralj iz narodne dinastije, a neki će reći i da su ga nezahvalni Hrvati ubili na Kosovu polju kod Knina jer ih je tobože pozvao u križarski rat.

Sve do 1918. godine hrvatske su zemlje smještene unutar jednoga okvira. Kako su prolazila stoljeća, doista svaki dio prostora koji su Hrvati nastanjivali postao je dijelom Carstva s glavnim gradom u Beču. Kada je složena Habsburška Monarhija ušla u krizu i odnos između dva dominantna naroda, onoga koji je govorio njemački i onoga koji je govorio mađarski, razriješila dogovorom te postala Dvojna Monarhija, dakle Austro-Ugarska, dio se hrvatskih zemalja, Slavonija i Hrvatska, našao unutar ugarskoga dijela Mo-

Sabor u Cetingradu, rad D. Weingärtnera

Stari grad Varaždin

narhije. Slavonija i Hrvatska imale su samoupravu u određenim poslovima, parlament koji se naziva Sabor, bana (zapravo vicekralja) i zapovjedni hrvatski jezik u domobranstvu na teritoriju Hrvatske. Dalmacija i Istra bile su u austrijskome dijelu, imale vlastite pokrajinske parlamente u Poreču i Zadru, a s ostalim dijelovima Hrvatske, bez obzira na naziv Trojedna Kraljevina (Dalmacija, Slavonija i Hrvatska), nisu imale čvrstih poveznica (Goldstein 2003: 35–61; Steindorff 2006: 25–48; Magaš 2007).

Vrlo kratko vrijeme velik je dio hrvatskih zemalja bio u sklopu Ilirskih pokrajina Napoleonove francuske uprave (1809. – 1813.). Na prostoru Hrvatske, na primjer u Novome Zagrebu tik uz Savu, podignute su i oznake koje obilježavaju doseg zemalja kojima su upravljali Francuzi. Zbog modernizacijskih zahvata koje je poduzela, francuska je vlast u Hrvatskoj bila popularnija nego što je u bila u mnogim drugim dijelovima Europe. Jedini su izuzetak Dubrovčani koji su gašenje svoje državnosti i prestanak postojanja Dubrovačke Republike potpadanjem pod francusku vlast ocijenili dubokom nepravdom. Francuska je uprava tako ubrzala integraciju hrvatskih krajeva unutar iste, habsburške strukture. Nakon 1813. doista su sve hrvatske zemlje koje su danas u sklopu Republike Hrvatske završile u istoj državnoj zajednici. Hrvati koji su živjeli u Bosni i Hercegovini formalno su bili osmanski podanici do 1908. godine, ali zapravo su to bili do 1878. kada je Austro-Ugarska ušla u do tada rubnu, krajnju pokrajinu Osmanskoga Carstva.

Ban Josip Jelačić (1801.–1859.)

Spomenik banu Jelačiću, rad A. Fernkorna, 1866.

Hrvatska u Austro-Ugarskoj 1867. godine

Jedan od ključnih trenutaka ukupne hrvatske povijesti, ali i povijesti srednje Europe, bio je Sporazum (njem. *Ausgleich*) između Beča i Pešte kojim je Habsburška Monarhija podijeljena riječicom Leitom na cisaljanski i transaljanski dio, austrijski i ugarski. Hrvatske zemlje našle su se podijeljene između tih dviju polovica.

Kratko 20. stoljeće, od završetka 1918. do 1991., obilježeno je postojanjem dviju jugoslavenskih država: prve, monarhijske i kapitalističke, koja je trajala do 1945. i druge, republikanske i socijalističke, kojom je dominirala Komunistička partija i Josip Broz Tito od kraja Drugoga svjetskog rata do 1991. U sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja se od 1929. zvala Kraljevina Jugoslavija, nije se nalazila Istra, Rijeka, otoci Cres, Lošinj, Lastovo i grad Zadar koji su ušli u sastav Kraljevine Italije. Nakon Drugoga svjetskog rata taj je prostor oslobođen i postao je sastavni dio Federalne, Narodne i od 1963. godine Socijalističke Republike Hrvatske koja je bila dijelom Federalne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), kasnije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Tijekom Drugoga svjetskog rata, koji je jugoslavenski prostor zahvatio tek u travnju 1941. godine, prostor današnje Hrvatske, uvećane za Bosnu i Hercegovinu i Srijem, a umanjene za veći dio Dalmacije, koji je dan Talijanima, i Međimurje koje su

uzeli Mađari, postao je sastavni dio osovinске, marionetske Nezavisne Države Hrvatske koja je propala nakon propasti nacističke Njemačke, unutar čijega je sustava postojala.

S granicama u kojima je bila unutar Titove Jugoslavije Hrvatska je 1991. godine izišla iz SFRJ za vrijeme rata za koji je u Hrvatskoj uvriježen naziv Domovinski. Okupacija oko trećine teritorija središnjih, planinskih dijelova zemlje i dijelova zapadne Slavonije, kao i krajnjega istoka – Baranje, istočne Slavonije i zapadnoga Srijema, trajala je do 1995. godine. Tada su u vojnim i policijskim operacijama *Bljesak* i *Oluja* oslobođeni svi dijelovi države, osim krajnjega istoka koji je u hrvatski sustav mirno reintegriran 1998. godine. Postupak suzbijanja Republike Srpske Krajine, kako se nazivala nepriznata država krajiških Srba iz Hrvatske, rezultirao je i odlaskom velikoga broja Srba iz Hrvatske, pa je na kraju 20. stoljeća Hrvatska postala nacionalno homogenija nego ikada u svojoj povijesti. Poslije međunarodne izolacije, koja je trajala za vrijeme Domovinskoga rata, povratak Hrvatske u europsku obitelj potrajao je razmjerno dugo u usporedbi s ostalim državama. Prije nego je postala članicom Europske unije 1. srpnja 2013. Hrvatska je bila jedina zemlja zapadnokršćanskoga kruga koja nije bila u nekome obliku zapadnoeuropskih integracija. Unutar Europske unije nisu se, naravno, našli Hrvati koji su konstitutivni narod Bosne i Hercegovine.

Nabrojani podatci i prijelomne godine, one spomenute u ovome tekstu i brojne druge, trebaju se tumačiti tek u suodnosu s povijesnim događajima

Hrvatski plemići Zrinski i Frankopani

u Istanbulu, Veneciji, Budimpešti, Beču, kasnije Beogradu i Bruxellesu. Bez svega što se ondje događalo posve je nemoguće razumjeti duga trajanja hrvatske povijesti. Hrvati su tisuću godina proveli u istoj zajednici s Mađarima i pola milenija s Habsburgovcima, kao i Slovencima, a samo nešto više od sedamdeset godina s ostalim južnoslavenskim narodima. Koliko je duboka veza s Mađarima pokazuje i hrvatska plemićka obitelj Zrinski. Optuženi kao urotnici protiv Habsburgovaca, ban Hrvatske Petar Zrinski i plemić Fran Krsto Frankopan pogubljeni su u Bečkome Novom Mjestu 1671. godine. Time je habsburški car stekao goleme posjede u Hrvatskoj i Mađarskoj, a uništio je najbogatije i najuglednije hrvatske obitelji. Zrinski su, pa i njihova urota, jednako kao u Hrvatskoj slavljani i u Mađarskoj gdje su posvuda postavljene njihove biste. Riječ je o obitelji u kojoj je jedan brat bio Mađar – Nikola, a drugi, Petar – Hrvat. Obojica su slavljena u obje države.

Mada su u ranijim razdobljima, napose u 19. stoljeću, Mađari bili općenito iznimno nepopularni, kasnije je neprijateljstvo prema njima splasnulo. Kada je 1966. godine na glavni zagrebački trg postavljan spomenik banu Josipu Jelačiću, bio je to simbol otpora prema Mađarima. Jelačiću, vojskovođi i banu koji je Hrvatsko Kraljevstvo i Habsburšku krunu branio od mađarskih revolucionara 1848. – 1849. spomenik nije bio osobita nagrada za odanost Kruni. Vrijeme uprave kancelara Bacha, nazvano Bachov apsolutizam, Mađarima je bilo kazna, a Hrvatima nagrada. No, nije istina kako je mađarizacija, koja se nastavila provoditi nakon Austro-ugarske nagodbe 1867. i Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine, bila osobito uspješna. Ali čitaju li se tekstovi povjesničara iz 19. i s početka 20. stoljeća, čini se da je opasnost od pomađarenja tada bila tako snažna da je pravo čudo kako svi Hrvati nisu progovorili mađarski. U zemlji koja je imala uglavnom seljačko i nepismeno stanovništvo, gdje su poduzeća koja su zapošljavala više od 20 radnika činila tek 0,54 % svih poduzeća nije bilo velikih mogućnosti da se tako težak i nesrodan jezik proširi. Ušlo je to u narodnu pjesmu, bila je to pozadina podizanja spomenika Jelačiću, a nakon što je spomenik 1947. godine uklonjen, dobio je posve novo značenje i postao simbol borbe protiv komunističke vlasti. U takvoj je atmosferi i vraćen na glavni zagrebački trg 1990. godine.

Bez obzira na patetiku koja se u javnome diskursu uglavnom osjeća kada Hrvati govore o prošlosti, prošlo se ne uzima uvijek posebno ozbiljno. Svaka historiografija uvijek govori barem onoliko o vremenu kada nastaje i autoru koji je piše, koliko i o vremenu o kojem treba govoriti. Tako su brojne povijesne epizode interpretirane s manjim ili većim osjećajem za vrijeme u kojemu su pisane.

Glavni događaji u Hrvatskoj od 16. do sredine 19. stoljeća

1566. Opsada Sigeta u Mađarskoj; grad je obranio Nikola Šubić Zrinski.
1579. Osnovan Karlovac/Karlstadt, idealni šestokraki utvrđeni grad na granici kršćanske Europe i Osmanskoga Carstva, sjedište hrvatsko-slavonske Vojne krajine.
1537. Stvoren Požeški sandžak, središte osmanske vlasti u Slavoniji.
1458. Dubrovnik u vazalnome odnosu prema Osmanlijama; neovisnost očuvana. 1667. grad ozbiljno stradao u potresu/trešnji, ali neovisnost je i dalje sačuvana.
1593. Bitka kod Siska. Poraz kopnenih snaga Osmanskoga Carstva i završetak najtežega stoljeća u hrvatskoj povijesti određen porazom na Krbavskome polju i pobjedom kod Siska.
1573. Velika pobuna seljaka u Sloveniji i Hrvatskoj koju je vodio Matija Gubec – seljački kralj.
1671. „Urota” Zrinskih i Frankopana; car Leopold Habsburgovac uništava najmoćnije plemićke obitelji u Hrvatskoj, ali i drugim dijelovima države.
1699. Karlovački mir; 1718. Požarevački mir. Potiskivanje Osmanlija iz srednje Europe i stvaranje vojne granice, krajine. Na jugu širenje mletačkoga teritorija na unutrašnjost Dalmacije.
1745. Obnova županijskoga sustava u Slavoniji. Županije: Požeška, Srijemska (sjedište u Vukovaru) i Virovitička (sjedište u Osijeku). U pustu Slavoniju dolaze velike obitelji iz Europe, poput Eltza, Odeschalkija itd.
- Reforme Marije Terezije. 1767. Hrvatsko namjesničko vijeće u Varaždinu, a od 1776. u Zagrebu. Bilo je to stvaranje upravne strukture i posebnoga statusa Hrvatske u Habsburškoj Monarhiji.
1805. – 1813. Ilirske provincije; Napoleonov preustroj Europe.
1835. – 1848. Ilirizam – nacionalni preporod. Ljudevit Gaj, vodeća ličnost razdoblja. 1835. objavljena *Hrvatska domovina* Antuna Mihanovića koja kasnije postaje himna Hrvatske.
1848. i 1849. Revolucija. Ukidanje kmetstva 25. ožujka 1848. Narodna zahtijevanja, traženje građanskih prava, ujedinjenja Hrvatske i Slavonije s Dalmacijom, uključenje Vojne krajine u strukturu Hrvatske. Ban i barun Hrvatske Josip Jelačić.

1851.	Neoapsolutizam u Monarhiji. Ono što su Hrvati za vjernost Habsburgovcima dobili kao nagradu, Mađari su dobili kao kaznu.
1861.	Oktroirani ustav.
1867.	Dvojna Monarhija. 1868. Hrvatsko-ugarska nagodba. Riječka krpica. 1881. ujedinjenje Krajine s Hrvatskom. Razvoj nacionalnih političkih stranaka. Pravo glasa na izborima 1884. ima samo 2 % stanovništva. Istaknuti pojedinci: Ivan Mažuranić i Josip Juraj Strossmayer.
1871.	Buna Eugena Kvaternika u Rakovici protiv „švapsko-mađarskoga gospodstva”. Veliko iseljavanje Dalmatinaca u prekomorske zemlje krajem 19. stoljeća.
1905.	Zadarska i Riječka rezolucija. Na vlasti u Hrvatskoj 1906. – 1918. Hrvatsko-srpska koalicija. Frano Supilo, Svetozar Pribičević, Ante Trumbić i Ante Pavelić (zubar) važne su ličnosti toga vremena.

Stoljeće određenja

Veliki rat

Dvadeseto stoljeće, po broju žrtava i promjenama na političkoj karti svijeta, za velik je broj europskih naroda najdramatičnije stoljeće. Brojni povijesni događaji iz toga vremena prisutni su u svakodnevnome životu gotovo kao da glavne povijesne dvojbe toga vremena nikada nisu ni završile. O najvažnijim se ličnostima i zbivanjima iz 20. stoljeća govori u političkim nastupima, o tome se vremenu donose parlamentarne rezolucije, još uvijek postoje neraspleteni i neosudjeni događaji koji su stariji i od stotinu godina. Hrvati su iznimno senzibilizirani na razdoblje prošloga stoljeća, nacija su čiji se političari i novinari pozivaju na političare i događaje koji su se zbili ili su nestali desetljećima unatrag. Svijet u kojemu živimo jest rezultat zbivanja u 20. stoljeću. To je vrijeme kada su mnoge države dobile svoje današnje granice, kada su definirane ustanove modernih nacionalnih država i određeni odnosi koji su još uvijek relevantni.

U 20. stoljeću povijest Hrvata odredila su tri rata: **Veliki ili Prvi svjetski rat** (1914. – 1918.), **Drugi svjetski rat** (koji za sve Hrvate, osim onih koji su živjeli na talijanskome prostoru, započinje u travnju 1941. i traje do 1945.) i Domovinski rat (1991. – 1995.). U jednome od *ratova za jugoslavensko*

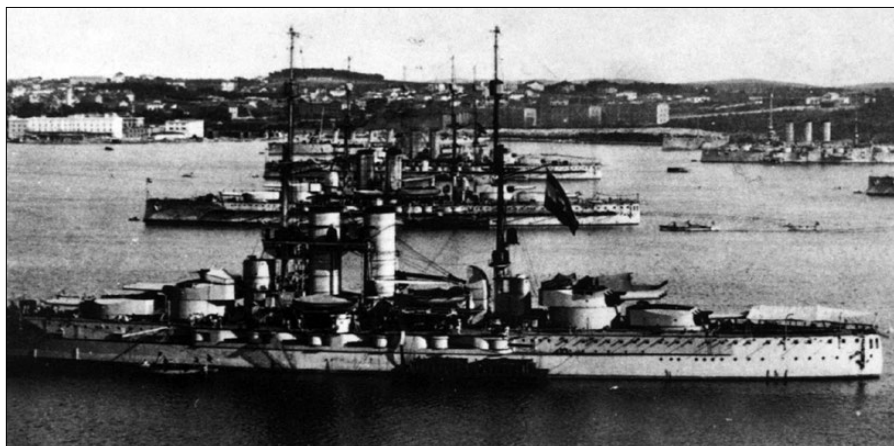
Austro-ugarski vojnici pred spomenikom *Viribus unitis*

naslijede – Domovinskom ratu, kako ga je nazvao prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, tadašnja SR Hrvatska, jedna od republika SFRJ-a, proglasila je neovisnost i sačuvala teritorijalnu cjelovitost (→ *politika*, str. 101). Rat se vodio protiv dijela srpskih građana Hrvatske i vojnih postrojba kojima su upravljale vlasti u Beogradu, a podupirali su ih u Srbiji i Crnoj Gori.

U Prvome svjetskom ratu nestala je Austro-Ugarska Monarhija. Na početku Drugoga svjetskog rata zapravo je razbijena Kraljevina Jugoslavija (1918. – 1941.), iako je faktičko stanje ustavno potvrđeno tek nakon Rata.

Austro-ugarska ratna luka Pula

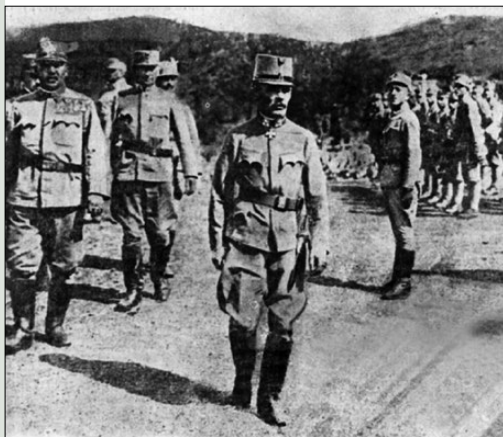
Nova Jugoslavija, socijalistička ili republikanska (1945. – 1991.), bila je drugačija po ustrojstvu i nešto teritorijalno proširena. S raspadom sustava sila Osovine, Hitlerove Njemačke i Mussolinijeve Italije 1945. nestala je i kvilinska Nezavisna Država Hrvatska (1941. – 1945.). Završetkom Hladnoga rata, rušenjem komunističkoga poretka i višenacionalnih federacija na europskome istoku, raspala se Titova, republikanska ili Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Moderna Republika Hrvatska samostalnost je proglasila 25. lipnja 1991. (danas se tog datuma u RH slavi Dan državnosti), pa je nakon tromjesečnoga odlaganja odluka konačno potvrđena 8. listopada 1991. (na taj se datum slavi Dan neovisnosti). Međunarodno priznanje Republika Hrvatska dobila je od većine država po završetku prve faze rata u siječnju 1992. godine (→ *politika*, str. 100).

Povod za izbijanje Prvoga svjetskog rata bio je najuspješniji teroristički čin u povijesti. Na Vidovdan 28. lipnja 1914. član organizacije Mlada Bosna i suradnik srpskoga tajnog društva *Crna ruka*, Gavrilo Princip, ubio je nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju Chotek. Prijestolonasljednik Austro-Ugarske Monarhije trebao je biti osvećen, pa je objavljen rat Kraljevini Srbiji, a Hrvati i svi ostali građani Trojedne Kraljevine spremno su se odazvali u obranu Monarhije i Centralnih sila (Njemačkoga Carstva, kasnije Osmanskoga Carstva i Bugarske). Najprije na srpskome bojištu, a kasnije i na svim drugim bojištima Monarhije Hrvati i svi drugi hrvatski žitelji disciplinirano su se borili. Osim u Srbiji, koja je krajem 1915. okupirana, borili su se na galicijskome, istočnome bojištu protiv Rusa. Dio vojnika zatekao se i drugdje, na primjer na austrougarskim plovilima u Kini, a mnogi su tijekom rata pali u rusko zarobljeništvo. Nakon što su Talijani 26. travnja 1915. potpisali Londonski ugovor sa silama Antante (Ujedinjenim Kraljevstvom, Francuskom i Rusijom) i osigurali „prepuštanje” teritorija Austro-Ugarske na koji su pretendirali slijedeći „sveti egoizam” talijanske države, ondje je otvoreno novo bojište. Antanti je bilo lako ustupiti krajeve koje nije ni posjedovala, pa je Italiji obećan Južni Tirol, veliki dijelovi slovenskoga prostora, Istra, velik broj istočnojadranskih otoka, Dalmacija zaključno s rtom Ploča kod Šibenika i dio Albanije. Sočansko ili talijansko bojište bilo je iznimno krvavo, ali i najuspješnije za vojsku Austro-Ugarske. Austrougarske snage u kojima je bio velik broj Hrvata i Slovenaca, predvodio je uspješni, pomalo kruti general Svetozar Borojević, Lav sa Soče, nepobjedivi vojskovođa

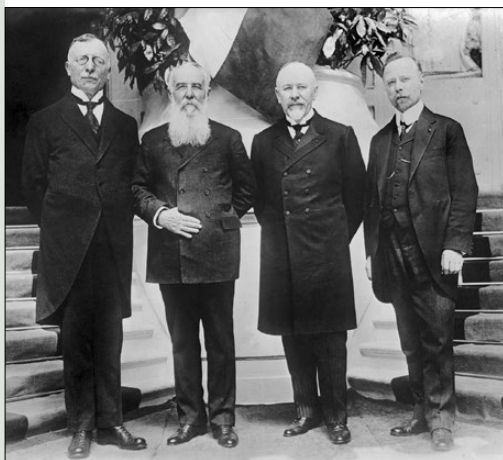
Svetozar Borojević

Feldmaršal Borojević, Lav sa Soče

A. Trumbić, N. Pašić, M. Vesnić i I. Žolger krajem rata

Frano Supilo

čiji su se borbeni položaji raspali tek kada je rat u studenome 1918. došao kraju. U sastavu austrougarskih trupa hrvatsko domobranstvo imalo je vlastiti zapovjedni jezik, hrvatski, i po tome se vidio poseban položaj Hrvata u okviru Monarhije.

Dio političara iz Hrvatske koji su se protivili ustroju Austro-Ugarske odmah po izbijanju neprijateljstava 1914. otišao je iz zemlje. Ti su se političari skrasili u Londonu, gdje su kao Jugoslavenski odbor, organizacija koja je zagovarala raspad Austro-Ugarske, tražili političko rješenje za Južne Slaveni jednom kada Antanta pobijedi Centralne sile. Najistaknutiji su bili Splitsanin Ante Trumbić, kasnije prvi ministar vanjskih poslova Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, jedan od najspособnijih hrvatskih političara Frano Supilo iz Konavala, osnivač *Novoga lista*, dnevnika koji i danas svakodnevno objavljuje skicu njegova lika, pa Ivan Meštrović, kipar kojega su uspoređivali s Augusteom Rodinom (→ *umjetnost*, str. 266), tvorac jugoslavenskoga *herojsko-nacionalnog imaginarija*. Drugi je dio političara ostao u zemlji i od obnove ustavnoga stanja 1917. djelovao u

Hrvatskome saboru. Oni su uključivali kasnije iznimno važne ličnosti kao Svetozara Pribičevića, vođu Srba u Hrvatskoj, i Ivana Ribara, važnoga političara u obje Jugoslavije.

Kraljevina Srbija, čija je vojska morala napustiti zemlju 1915. godine, nije bila poražena, već se priključila snagama Antante u Solunu. Srpski su ratni planovi imali dva moguća razrješenja, a oba su se ticala Hrvatske. Da su se Srbija i Italija nakon završetka sukoba pristale međusobno razgraničiti tako da svaka uzme dio teritorija koji su Južni Slaveni nastanjivali unutar Austro-Ugarske, hrvatski bi prostori bili razlomljeni. Konačno je, dijelom pod utjecajem dominantnih ideja predsjednika Sjedinjenih Američkih Država Woodrowa Wilsona, koji je u poruci Kongresu 8. siječnja 1918. objavio

da svijet nakon rata vidi s otvorenom diplomacijom i trgovinom, slobodnom plovidbom morima, ograničenim naoružavanjem i sa svjetskom organizacijom koja je trebala jamčiti mir, a dijelom i zbog pritiska Jugoslavenskoga odbora, krenulo se prema stvaranju jugoslavenske države.

Nakon što je postalo jasno da Amerika ne misli očuvati Austro-Ugarsku te da nikakva amputacija nije zadovoljavajuće rješenje, već da treba stvoriti nove, nacionalne države, u Zagrebu je stvoreno *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba*, nadstranačko tijelo Južnih Slavena u Monarhiji, koje je 29. listopada 1918. proglasilo Državu Slovenaca, Hrvata i Srba (Država SHS). Glavni je grad bio Zagreb, njezin predsjednik Slovenac, a njegovi zamjenici jedan Hrvat i jedan Srbin. Hrvatsko državno pravo i Sabor bili su razlogom okupljanja oko Hrvatske, no država je bila nepriznata, a na njezin su teritorij ulazili talijanski i srpski vojnici. Vojvodina (danas sjeverni dio Srbije) odlučila se priključiti Srbiji. U strahu da će Italija uzeti slavenske krajeve, nastao je opći zagovor što bržega ujedinjenja sa Srbijom. Ni jedan političar u Narodnome vijeću nije se opirao ujedinjenju. Stjepan Radić i Hrvatska republikanska seljačka stranka zalagali su se za federativni ustroj i saveznu državu. Jedne je večeri krajem studenoga Radić navodno izrekao glasovite riječi: „Hrvati, ne srlajte kao guske u magli!” u novu državu. Taj je njegov govor, barem poneki njegovi naglasci, jedan od najcitiranijih u hrvatskoj povijesti. Zapisao ga je ipak mjesecima nakon što ga je izgovorio, po sjećanju, sam Radić koji je tada bio u zatvoru.

Bez obzira na sve, 1. prosinca 1918. u Beogradu došlo je do susreta izaslanstva Narodnoga vijeća Države SHS, koje je vodio Ante Pavelić (zubar; njegova se profesija spominje zbog toga što hrvatska historiografija bilježi dva Ante Pavelića) i regenta Kraljevine Srbije kojoj je već pridružena Kraljevina Crna Gora. Pročitana je tzv. *Adresa o ujedinjenju* koja je ponešto promijenjena u odnosu na *Naputke* koje su izaslanici donijeli iz Zagreba u Beograd. Time je i tada, a ne na Versajskoj konferenciji koja je u Parizu tada tek počinjala, nastalo Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca s glavnim gradom Beogradom i dinastijom Karađorđević na čelu. Točne granice države nisu bile određene još neko vrijeme jer su Talijani u Versaillesu, gdje se održavala mirovna konferencija, izražavali nezadovoljstvo činjenicom da je teritorij koji im je konačno pripao bio daleko manji od onoga što im je bilo obećano Londonskim ugovorom. Osim Istre, otoka Lastova, Lošinja, Cresa i grada Zadra, tek nakon akcije pjesnika i, često se to isticalo, preteče fašizma Gabrielea D'Annunzija i njegovih bojovnika Ardita, teritorij Slobodne Države Rijeke 1924. godine postao je dijelom Italije.

Kraljevstvo SHS, Kraljevina Jugoslavija

Ulazak u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca donio je mnogostruke promjene. Narod kojemu je stoljećima središte bilo u Beču sada je imao Beograd za glavni grad. Ujedinjenje s južnoslavenskim narodima bio je jedan od političkih ciljeva, ali se pokazalo razmjerno tenzičnim. Mada su vodeći političari iz sjeverozapadnih dijelova zemlje, Ante Trumbić primjerice, vjerovali da će vodeću ulogu u novoj zemlji imati razvijeniji dijelovi države (Slovenija i Hrvatska), to se nije dogodilo jer je moć i sila bila na strani dvora u Beogradu. Zemlja je uređena unitarističko-centralistički i podijeljena na nepovijesne oblasti. Ipak, svi su se hrvatski krajevi, osim dijelova koji su postali dio Kraljevine Italije, sada okupili unutar istoga sustava. Ukinute su pokrajinske autonomije i Sabor u Zagrebu, ali su Hrvati sada postali drugi najmoćniji narod u novoj Monarhiji i barem drugi po bogatstvu. Uvedeno je opće pravo glasa za muškarce, provedena je agrarna reforma. Prvi ustav nove države izglasan je 1921. godine na Vidovdan, 28. lipnja. Za su glasovala 224, a 195 zastupnika ili se suzdržalo ili je napustilo Skupštinu.

Stjepan Radić (govori),
Svetožar Pribičević (sjedi)

Glavna politička snaga tada je postala stranka koja je profitirala činjenicom što je velik broj stanovnika Hrvatske bio seljačkoga podrijetla. U zemlji seljaka *Hrvatska republikanska seljačka stranka* (HRSS) braće Radić postaje dominantna. Do 1920. zove se *Hrvatska pučka stranka*, pa od 1920. *Hrvatska pučka republikanska stranka*, a od 1925. do danas *Hrvatska seljačka stranka* (HSS). Stjepan Radić, iako sklon političkim eksperimentima, kompromisima i populizmu, postao je snažna, vulkanska snaga na hrvatskoj političkoj sceni i središnja ličnost ukupnoga oporbenog djelovanja u Kraljevini. Jedna od najsnažnijih stranaka odmah poslije rata bila je *Socijalistička radnička partija (komunisti)* koja je 1920. na kongresu u Vukovaru preimeno-

vana u *Komunističku partiju Jugoslavije*. Zabranjena je Obznanom godinu dana kasnije od kada desetljećima djeluje u ilegali.

Kraljevina SHS isprva je bilježila gospodarski rast. Zagreb se pretvarao u moderan grad i postajao prvo ekonomsko središte nove države (1910. ima 74 000 stanovnika; prije početka Drugoga svjetskog rata nešto manje od 300 000). Između glavnih gradova u Kraljevini vladalo je nadmetanje, napose u kulturi. Brojni su bili i demokratski deficiti i nezadovoljstvo. Dramatičan je

prekid odnosa nastupio kada je u Skupštini u Beogradu 1928. Stjepan Radić smrtno ranjen, a nekoliko zastupnika HSS-a ubijeno. Ubojstvo je bilo povod da kralj 6. siječnja 1929. raspusti Skupštinu i uvede unitarističku, osobnu diktaturu. Stranke su raspuštene, promijenjeno je ime države – Kraljevstvo SHS postaje Kraljevina Jugoslavija. Policija pojačava teror, stradavaju mnogi političari i intelektualci koji se protive režimu. Iz zemlje je tada otišao i zastupnik pravaša u Skupštini Ante Pavelić (pravnik). Pavelić je najprije pobjegao u Bugarsku, a onda u Italiju, gdje će pod Mussolinijevim pokroviteljstvom voditi ekstremnu hrvatsku nacionalističku skupinu Ustaša. Ustavno se stanje vratilo oktrojem, nametnutim ustavom 1931. godine. Zemlja je tada podijeljena u banovine kojima se ignoriraju tradicionalne granice.

Vladko Maček prije polaganja zakletve

Tijekom posjeta Francuskoj 1934. kralj Aleksandar Karađorđević ubijen je u Marseillesu. Atentator je bio Bugarin, ali su velik napor u organizaciji atentata napravili Ustaše. Kraljevi su sinovi Petar, Tomislav i Andrej (prvi sa srpskim, drugi s hrvatskim, treći sa slovenskim imenom) bili malodobni. Aleksandra je naslijedio rođak, namjesnik knez Pavle, koji je isprva nastavio s politikom svojega prethodnika. Promijenjene prilike u Europi, jačanje Hitlerove Njemačke i agresivna talijanska politika otežavale su prilike u zemlji. Na izborima 1938. godine Vladko Maček, vođa HSS-a nakon smrti Stjepana Radića, osvojio je 80 % glasova. Bio je to razlog što su počeli pregovori srpskih stranaka, Dvora i HSS-a koji su završili ustrojem Banovine Hrvatske, teritorijalne jedinice koja je obuhvaćala gotovo sve Hrvate koji su živjeli u Kraljevini Jugoslaviji. Banovina je dobila autonomiju koja se trebala širiti. Bilo je to, činilo se, rješavanje ključnoga pitanja jugoslavenske države, hrvatskoga pitanja. U multinacionalnoj državi kakva je bila Jugoslavija Srbi nisu mogli vladati a da ne uvažavaju hrvatske zahtjeve, a Hrvati su često bili kruti u pregovorima. Oporbeni političari u ostalim nesrpskim dijelovima zemlje takvim dogovorom Srba i Hrvata bili su nezadovoljni. To je slabilo nastup prema središnjim vlastima. Dragiša Cvetković, predsjednik vlade, i Vladko Maček potpisali su sporazum manje od tjedan dana prije nego što je započeo Drugi svjetski rat u Europi. Stvorena je zajednička Vlada Cvetković-Maček. Hrvatima je to rješenje bilo povoljno. Kraljevina je opet trebala stabilnost kako bi, sa slabom vojskom i dugogodišnjim unutarnjim razdorima, sačuvala neutralnost i opstala izvan rata koji je zahvaćao većinu europskoga kontinenta.

Banovina Hrvatska

Srpska politička elita nakon višegodišnjih pokušaja shvaća da je hrvatsko pitanje nemoguće riješiti majorizacijom ili silom. Dogovor HSS-a i kneza Pavla hrvatskoj jedinici u Kraljevini Jugoslaviji, Banovini Hrvatskoj, dao je veću autonomiju, veći teritorij i određena prava kojima je politička elita uglavnom bila zadovoljna.

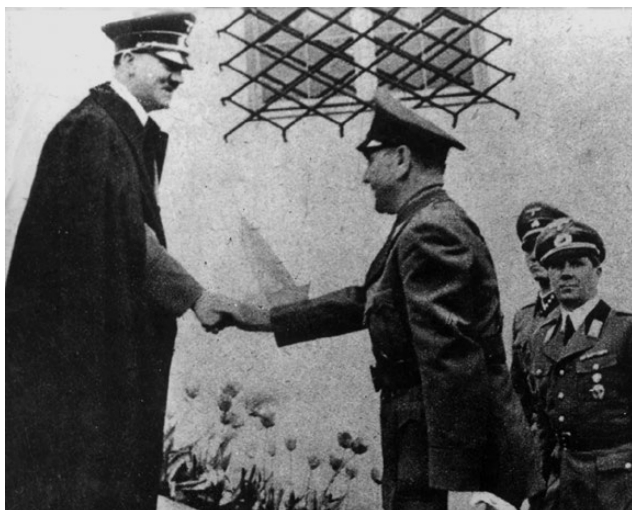
Hrvatska u Drugome svjetskom ratu

Europski jugoistok nije bio visoko na listi nacističkih prioriteta u osvajanju svijeta. Hitler je ipak inzistirao da Kraljevina Jugoslavija pristupi Trojnom paktu 25. ožujka 1941. Samo dva dana poslije potpisivanja sporazuma u Beogradu došlo je do demonstracija i puča. Vlada Cvetković-Maček je svrgnuta, a knez Pavle interniran u Keniju. Novi premijer, general Dušan Simović, koji je postao premijer uz pomoć Ujedinjenoga Kraljevstva koje se tada jedino suprotstavljalo Hitleru, dobro je znao u kakvom je stanju njegova vojska pa nije želio ulaziti u sukob s Nijemcima. Hitler, međutim, više nije riskirao. Pokrenut je Plan 25, a Beograd je 6. travnja 1941., unatoč tomu što je proglašen otvorenim gradom, napadnut iz zraka. Travanjski rat trajao je samo 12 dana, a Jugoslavija je prestala postojati. Vojska je razbijena, vlada

pobjegla u London, a zemlja je podijeljena između Mađarske, Italije, Bugarske i Njemačke. Vođa HSS-a Vladko Maček vratio se u Zagreb u kojemu je 10. travnja, nakon što je HSS odbio preuzeti vlast kao što su predlagali Nijemci, vlast preuzeo pokret Ustaša kojemu je bio na čelu Ante Pavelić. Tako je stvorena marionetska Nezavisna Država Hrvatska (NDH) koja je obuhvaćala Bosnu i Hercegovinu, ali je Rimskim sporazumima Italiji morala odstupiti velike dijelove Dalmacije. Mađari su ušli u Međimurje. Zemlja je podijeljena u zone. Na sjeveru su dominirali Nijemci koji su bili zainteresirani prije svega za željezničku komunikaciju prema jugoistoku, a na jugu su bili glavni Talijani. Parlament u NDH-u sastao se samo tri puta 1942. godine, a poglavnik, kako se Pavelić prozvao, bio je apsolutni vladar.

Kao i ostale zemlje iz nacističkoga sustava, NDH je objavila rat SAD-u, sudjelovala je u ratovanju protiv SSSR-a, izvozila je radnu snagu u Reich, dakle po svemu je bila podređena Hitleru. Uvedeni su rasni zakoni, obilježavani su Židovi i Srbi, a prvi logor *Danica* kod Koprivnice osnovan je samo pet dana po proglašenju NDH-a. Najveći koncentracijski logor bio je u Jasenovcu, pa u Đakovu, pa u Jadovnom, pa na Pagu. U NDH-u je stradalo gotovo 80 % Židova i gotovo cjelokupna romska zajednica. Kako je ustaški pokret bio prije svega antisrpski, masovni zločini protiv Srba bili su osobito surovi i brojni. U Jasenovcu, u kojem je ukupno ubijeno nešto manje od 90 000 ljudi, zatvarani su i mnogi Hrvati. Zatvoren je i Vladko Maček, a uhapšen je bio i kipar Ivan Meštrović. Demografski gubitci Srba na području NDH-a tijekom rata procijenjeni su na oko 395 000 osoba (Pavlowitch 2008; Tomasevich 2010: 53 – 70, 360–569).

Adolf Hitler i Ante Pavelić

Novine Hrvatski narod

Nezavisna Država Hrvatska

S porazom kraljevske vojske i ulaskom Nijemaca u Zagreb 10. travnja 1941. stvorena je Nezavisna Država Hrvatska, satelitska država unutar njemačkoga nacističkoga sustava, koja je obuhvaćala Bosnu i Hercegovinu, ali ne i dijelove Dalmacije koji su ustupljeni Talijanima. Isto tako, država je bila podijeljena na talijansku i njemačku zonu utjecaja.

Ustanak protiv NDH-a i sila Osovine na hrvatskome je prostoru započeo okupljanjem partizana u šumi Brezovica kod Siska 22. lipnja 1941. Iza svega je stajala Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), čiji je rad obnovljen i dinamiziran od 1937. kada je na njezino čelo iz Moskve došao Josip Broz Tito. Po njegovu povratku osnovane su i KP Hrvatske (u Anindolu kod Samobora početkom kolovoza 1937.) i Slovenije. Partizanski pokret okupljao je isprva natprosječno velik postotak Srba iz Hrvatske koji su sigurnost pred ustaškim terorom pronašli u gerili. Kasnije se partizanski pokret razvija prije svega u Dalmaciji, nezadovoljnoj pripajanjem Italiji. Najsnažnije borbe vode se na području Bosne i Hercegovine.

Hrvati su tako tijekom rata imali tri politička središta: vlasti NDH-a funkcionirale su u njemačkome osovinskom sustavu, partizane je predvodio

Vrhovni štab na čelu s Josipom Brozom Titom, a hrvatske partizane Glavni štab. Treće je sjedište bilo u Londonu gdje je na čelo Kraljevske vlade 1944. došao Ivan Šubašić, nekadašnji ban Banovine Hrvatske i političar HSS-a. Poglavnik je ovisio o sudbini Osovine, a HSS, odnosno Kraljevska vlada i Tito bili su pravi suparnici za buduću vlast kad jednom rat bude gotov. Stoga se velik dio sukoba tijekom rata odvijao između Kraljevske vlade u izbjeglištvu, odnosno vojske koja joj je bila odana, a koja je u zemlji okupljala uglavnom Srbe, četnike, i koju je predvodio Dragoljub Mihailović. Četnici su u sjevernoj Dalmaciji imali snažno uporište među tamošnjim Srbima, a pokrovitelji su im bili Talijani. Glavne operacije i najveće bitke vodile su se u zimu i proljeće 1943. (bitke na rijekama Neretva i Sutjeska). Kapitulacija Italije 1943. godine označila je veliku ratnu prekretnicu.

Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. uslijedio je masovni odlazak u partizane. Dio stanovništva Dalmacije, oko 30 000 ljudi, bježeći pred Nijemcima koji su zauzimali krajeve u kojima su prije bili Talijani otišlo je u zbjeg u egipatski El Shatt. Okružni i pokrajinski Narodnooslobodilački odbori (NOO, lokalni organi nove vlasti) za Istru proglasili su 13. i 25. rujna Pazinskim odlukama sjedinjenje poluotoka Istre i ostalih prostora koje su nadzirali Talijani s Hrvatskom. Na prvome zasjedanju partizanskoga parlamenta, Zemaljskoga

Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske u Drvaru

Prijelaz partizana preko Neretve, veljača 1943.

Partizanski komandant drži govor uoči proboja na Sutjesci, svibanj 1943.

Tito i Churchill 1944. godine

antifašističkog vijeća Hrvatske (ZAVNOH-a) u Otočcu i Plitvičkim jezerima u lipnju 1943. potvrđena je odluka o povezivanju nekadašnjih talijanskih krajeva s Hrvatskom. Ti su krajevi konačno postali sastavni dio hrvatskoga teritorija nakon 1954., a konačno je sve potvrđeno Osimskim sporazumima 1975. godine.

Za predsjednika Izvršnoga odbora ZAVNOH-a, kasnije i šefa Sabora Federalne Hrvatske, formalno prvoga čovjeka Republike Hrvatske, izabran je pjesnik Vladimir Nazor. Na čelu Komunističke partije Hrvatske, kao vođa partizana, bio je Andrija Hebrang pa Vladimir Bakarić. Hebrang je zaslužan za široko postavljenu platformu borbe koja je uključivala i liberalnije krilo Hrvatske seljačke stranke i ostalih koji se nisu slagali s Pavelićem. Na čelu Glavnoga štaba Hrvatske najprije je bio general Ivan Ru-kavina, kasnije Ivan Gošnjak, obojica borci Španjolskoga građanskog rata i istaknuti vojnici i u kasnijem razdoblju. U travnju 1945. godine u Splitu je stvorena prva Vlada Federalne Hrvatske na čelu s Vladimirom Bakarićem. Tako su istovremeno na području Hrvatske postojale dvije vlade, partizanska i ustaška, kao i dva jugoslavenska kabineta, Titov i onaj kraljevskoga premijera Ivana Šubašića. Svi su oni bili Hrvati.

Federalna Hrvatska, Socijalistička Jugoslavija

U ožujku 1945. godine u Beogradu je u skladu s dogovorima s otoka Visa 1944. konačno od dva kabineta stvoren jedan i formirana Vlada Tito-Šubašić. Premijer partizanske vlade Nacionalnoga komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), maršal Josip Broz Tito, postao je njezin predsjednik i ministar obrane, a premijer Kraljevske vlade u izbjeglištvu Ivan Šubašić ministar vanjskih poslova. Kralja Petra II. zastupalo je tročlano Namjesništvo, a izbori su trebali odlučiti o sudbini Monarhije i budućem ustroju države. Već od Teheranske konferencije *Velike Trojice* krajem 1943. godine, pa u izvještajima koje su iz Vrhovnog štaba slali britanski vojni predstavnici, posebice Fitzroy McLean, škotski plemić koji je navodno poslužio kao predložak za lik Jamesa Bonda, William Deakin, povjesničar s Oxforda i Randolph Churchill, sin britanskoga premijera, bilo je jasno da je London izabrao stranu koja je najviše pridonosila ratnomu cilju. Izborom partizana kao jedine dje-

latne antihitlerovske snage moglo se steći i barem nešto utjecaja na zbivanja u Jugoslaviji nakon oslobođenja jer se znalo da je Tito povezan s Moskvom, kao i da on ima najveći utjecaj na vlast.

Izbori koji su u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji (DFJ) provedeni krajem 1945. godine nisu bili slobodni ni poštteni, no rezultate su priznale sve zemlje. Titova lista Narodnoga fronta, iza koje je stajala Komunistička partija i pridružene političke snage, pobijedila je s više od 90 % glasova pa je nova država, sada kao Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNJR), ubrzano krenula sa sovjetizacijom i pretvarala se u zemlju koja je po svemu bila najsičnija Sovjetskome Savezu. Za razliku od ostalih vođa istočnoeuropskih satelita, Tito je bio popularan i na vlast je došao sam. Crvena je armija preko Srbije samo prošla i pomogla u dijelu operacija, ali je rezultate pobjede nad nacistima KPJ mogla pripisati sebi. Otud joj je toliki utjecaj na vlast. Slično kao u drugim zemljama Europe, nova je vlast provodila i revolucionarne promjene stvarajući poredak baziran na marksističkoj ideologiji. U zemlji na čijem se teritoriju četiri godine vodio međunacionalni rat, u kojoj je gotovo nestalo židovske zajednice, odakle su pred kraj rata evakuirani, protjerani ili ubijeni uglavnom svi Nijemci i najveći broj Talijana, u kojoj je uništena romska zajednica, a građanske su partije bile kompromitirane i marginalizirane, novi je poredak, nacionalizaciju dobara i agrarnu reformu bilo razmjerno lakše uvesti, a bilo bi tako i da na čelu novih vlasti nije bila skupina visokomotiviranih i dijelom fanatiziranih mladih ljudi.

U novoj Federaciji, Narodna Republika Hrvatska (NRH) teritorijalno se proširila na Rijeku, Zadar, otoke koji su od 1918. bili dio Italije i najveći dio Istre. Bosna i Hercegovina postala je posebna NR u kojoj su Hrvati, uz Srbe i Muslimane (od 1971.; danas Bošnjake) bili jedan od konstitutivnih naroda. Osim onih Hrvata koji su živjeli u austrijskome i mađarskome Gradišću ili nekoliko sela u Rumunjskoj, Moliških Hrvata u Italiji, onih koji su otišli u Argentinu, Australiju, Novi Zeland i SAD, sada su uglavnom svi Hrvati živjeli u granicama iste države. Hrvati su u novoj jugoslavenskoj državi odmah po završetku rata zauzimali neke od najvažnijih položaja, uključujući i položaj šefa vojske i vlade (Tito), kao i predsjednika skupštine (Ivan Ribar).

Nacionalna tragedija i podjela koja je bila vidljiva tijekom rata posebno se pokazala u posljednjim danima sukoba. Nezavisna Država Hrvatska bila je posljednja država koja je ostala uz Hitlerovu Njemačku. Početkom 1945. godine oko 130 000 ljudi sudjelovalo je u ratu na strani ustaških vlasti. Partizanske jedinice, u kojima je tada nešto više od 60 % Hrvata, imaju oko 150 000

vojnika, među njima gotovo 30 % Srba iz Hrvatske. Mada je Budimpešta bila u obručju Crvene armije od prosinca 1944., a polovicom veljače bila je oslobođena, dok je Beč osvojen polovicom travnja, u Zagrebu je vodstvo NDH-a čekalo sve do 6. svibnja i onda započelo s povlačenjem prema Austriji u nadi da će se predati zapadnim saveznicima. Produžujući rat za tjedan dana, došli su do Bleiburga. U skladu s porukama konferencije *Velike Trojice* u Jalti, posljednjega okupljanja britanskoga premijera Winstona Churchilla, sovjetskoga vođe Staljina i američkoga predsjednika F. D. Roosevelta (veljača 1945.), da se zaraćene strane imaju predati onima protiv kojih su se borile, Britanci su predaju odbili. Desetci tisuća civila i vojnika NDH-a prebačeno je preko granice u DFJ, gdje je veliki broj prije svega Hrvata (oko 45 000), Srba, Crnogoraca i Slovenaca ubijen ili je stradao kasnije u „križnim putovima” koji su se protezali sve do krajnjega istoka države (Rusinow 1978: 13–107; 87–191).

Unatoč tome što je Jugoslavija predvodila među ostalim socijalističkim državama, iako je Beograd izabran za sjedište Informacijskoga biroa komunističkih partija (Kominforma), Tito je za Moskvu bio preradikalan. Discipliniranje najodanijega saveznika, ali i uvođenje reda među sve istočnoeuropske zemlje pod optužbom da su tamošnji političari titoisti, započeo je nakon izbacivanja Jugoslavije iz Informbiroa 28. lipnja 1948. Američki diplomati opisali su taj trenutak najznačajnijim događajem nakon kapitulacije Japana. U svjetskoj povijesti Hladnoga rata, koji je tada započinjao, bio je to jedan od ključnih trenutaka jer je malu i siromašnu zemlju s jugoistočnog ruba Europe stavio u središte svjetskih događaja. Komunistička država koja nije u sovjetskoj orbiti za Zapad je bila važna u propagandnome i strateškom smislu. Italija i Grčka odjednom su došle u znatno povoljniji geopolitički položaj. Jugoslavenski režim nije postao pluralan. Tito i Savez komunista,

kako se od 1952. godine preimenovala KPJ, držali su monopol na vlast, ali je Jugoslavija pretvorena u *američkoga komunističkog saveznika* i sve do raspada 1991. godine funkcionirala izvan socijalističkoga lagera. Sredinom pedesetih sklopljen je i Balkanski pakt, vojni savez dviju članica NATO-a, Grčke i Turske s Jugoslavijom. Od početka 1960-ih Jugoslavija se pretvorila u vođu *Pokreta nesvrstanih zemalja* (PN), grupaciju koja okuplja zemlje različitih uređenja iz Trećega svijeta, i imala je važnu ulogu na svjetskoj diplomatskoj sceni.

Tito i američki predsjednik Nixon

Hrvatska u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji

Od 1945. godine, a napose nakon dogovora s Talijanima 1954. u Londonu, vanjske i unutarnje granice Jugoslavije zapravo su određene. Hrvatska je dobila Istru i otoke koji su bili talijanski između dva svjetska rata, kao i grad Zadar.

Stanovnika Hrvatske koji su 1948. bili nepismeni bilo je čak 18,01 %. Uz one koji su bili bez ikakve školske spreme ili nisu završili osnovnu školu, funkcionalno nepismenih bilo je puno više. Nastojanje da se u takvoj sredini izgradi moderno društvo bilo je teško, često s puno krivih koraka. Tijekom pedesetih i šezdesetih godina gospodarski napredak zemlje bio je ipak znatan. Zagreb je ostao ne samo glavni industrijski i obrazovni centar države, već je zagrebačka privreda obuhvaćala gotovo 25 % jugoslavenske. Gradovi su rasli pa je Zagreb s 350 000 stanovnika 1953. narastao na gotovo 800 000 prije raspada Jugoslavije 1991. Zato je i gradonačelnik Zagreba Većeslav Holjevac početkom pedesetih odlučio da Zagreb prijeđe Savu i na južnoj obali izgradi novi grad, Novi Zagreb. Onamo je preseljen i Velesajam, ne samo najvažniji sajamski prostor u Jugoslaviji, već i mjesto susreta zapadnoga i istočnoga svijeta. Tako su 1957. na Jesenskome Zagrebačkom velesajmu SAD pokazale američki supermarket, a Sovjeti, osim teških kamiona i opreme, organizirali

Savka Dabčević Kučar, 8. svibnja 1971.

Mika Tripalo u vrijeme
Hrvatskoga proljeća

su helikopterski prijevoz. Mada je razvoj nesvrstane zemlje koja je provodila vlastitu inačicu socijalizma, onoga baziranog na samoupravljanju, bio brz i često impresivan, država je prolazila kroz brojne poteškoće.

U državi koja je 1963. novim Ustavom promijenila ime i nazvala se Socijalističkom Federativnom Republikom Jugoslavijom (SFRJ), postojali su problemi između različitih nacionalnosti te sukobi zagovornika veće decentralizacije i centralizma. Prijeponi su jednim dijelom raspleteni 1965. i 1966. godine. Tada je pokrenut najambiciozniji paket ekonomskih reformi ikada poduzet u nekoj socijalističkoj

zemlji. Valuta dinar je devalvirana, planska se privreda trebala napustiti, trebalo je hrabrije iskoračiti u svijet. Godinu dana kasnije na Brijunima smijenjen je drugi čovjek Federacije, najsnažniji srpski političar, glavna osoba u represivnome aparatu, ali i personifikacija centralizacije, Aleksandar Ranković. Uloga tajne policije sada je smanjena, a rasla je moć pojedinih republika. Umirovljen je velik broj istaknutih političara, ali i onih koji su bili intelektualno nedorasli novim vremenima. Neprestana tenzija između republika i sve veće *federiranje Federacije*, kako je to govorio najmoćniji političar iz Hrvatske Vladimir Bakarić, dobila je ubrzanje kada je krajem šezdesetih na

vodeća mjesta u Zagrebu došla ekipa vrlo mladih i obrazovanih političara. Američki diplomati u Generalnome konzulatu SAD-a u Zagrebu opisivali su ih kao impresivnu skupinu, istinski popularnu.

Savka Dabčević Kučar, kao prva žena na čelu SKH-a i Miko Tripalo, jedan od najsposobnijih političara poslijeratnoga razdoblja uopće, postali su personifikacija promjena i zahtjeva za drugačijim odnosima u Federaciji. Političke su rasprave postajale sve otvorenije, posebno od kada je u medijima prenošena X. sjednica Centralnoga komiteta SKH-a na kojoj je smijenjen političar iz Splita Miloš Žanko, predvodnik kritičara hrvatskoga rukovodstva. Savku Dabčević Kučar i Miku Tripala optuživali su za nacionalizam, dok je kritika hrvatskoga vodstva bila da se iza centralističkih stavova kriju oni koji su za netransparentne odnose, neravnopravno trošenje sredstava, koji onemogućuju Hrvatsku u bržem razvoju. Promjene u političkome životu vidjele su se i kada je rektor Sveučilišta u Zagrebu 1968. postao slavni fizičar koji nije bio član Saveza komunista Ivan Supek. Za studenta prorektora izabran deklarirani vjernik, iako je postojao drugi, *službeni* kandidat. Osim u SK-u, središta zbivanja tijekom sedamdesetih bila su među studentima, u Matici hrvatskoj i Društvu književnika Hrvatske. Izdavala su se vlastita glasila, osjećala se pluralistička nota u ondašnjem životu.

U svojoj politici traženja čistih računa Hrvatska je bila razmjerno usamljena, pa je 1971. u Karađorđevu došlo do smjene. Mada su smjene u Hrvatskoj nakon pokreta koji se kasnije počeo nazivati Hrvatskim proljećem bile najtemeljitije, do promjene mlađih, reformskih političara došlo je i u drugim republikama. Protuliberlani udar bio je jedan od udara s teškim posljedicama na budućnost zemlje.

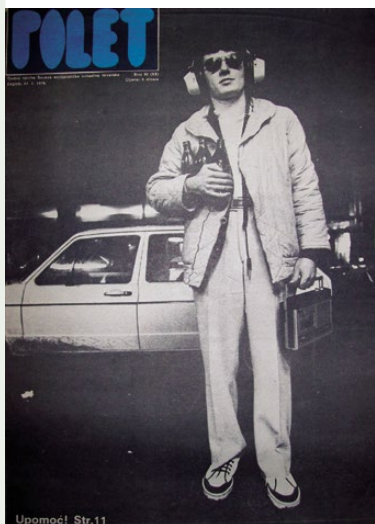
Novo hrvatsko vodstvo sastavljeno je od ljudi koji su i dotada bili na vlasti. Savku Dabčević Kučar na čelu SKH-a zamijenila je Milka Planinc, kasnije i savezna premijerka i prva žena premijer u nekoj socijalističkoj državi. Nakon oduševljenja Savkom i Tripalom, smjena proljećara dovela je kod velikoga broja Hrvata do razočaranja u politiku, ali i razočaranja u hrvatsku Partiju većega dijela Srba u Hrvatskoj. Zbog smjena i obračuna nastupila je apatija i sivo, tmurno doba koje se katkada zove i vremenom *hrvatske šutnje*. Istovremeno, bilo je to vrijeme velikih investicija i izgradnje. Neki su od zahtjeva proljećara bili ugrađeni u Ustav iz 1974. kojim su republike dobile gotovo konfederalne ovlasti, a republička su vodstva postala silno važna za ukupnu kadrovsku politiku Federacije zbog sustava *ključa*. Na svim savezним položajima predstavnici svakoga naroda i narodnosti, kako su se zvale

manjine, trebali su biti zastupljeni u pripadajućem postotku, a birali su ih u republikama. Tako je Federacija značila sve manje, a republike sve više.

Da se dva suprotstavljena hladnoratovska bloka neće sukobljavati u Europi i da su granice poslije Konferencije u Helsinkiju 1975. zajamčene, značilo je i da relativna važnost Jugoslavije kao posebnoga faktora u međunarodnim odnosima i između Moskve i Washingtona postaje sve manja. Smrt središnje osobe režima Josipa Broza Tita 1980. godine nije dovela do poremećaja u funkcioniranju države, ali je nesposobnost nasljednika i složena struktura države onemogućila adekvatnu reakciju na jasno vidljive poteškoće. Ekonomska kriza i opća skleroza socijalističkih režima pojačavala je i ostale jugoslavenske poteškoće i napete odnose između pojedinih republika i nacija. Početkom osamdesetih dinar je devalvirao, uvedeni su bonovi za benzin, vladala je nestašica južnoga voća, kave i deterdženata. Program stabilizacije pojačao je napetosti i nepovjerenje u društvu, sve jasnije postajale su međunacionalne napetosti.

Jugoslavensko udruženje književnika raspalo se 1985. godine, a Štafeta mladosti, događaj koji je povezivao cijelu zemlju i slavio kult mladosti, ali i lik i djelo Josipa Broza Tita, prestala se održavati 1987. godine. Omladinski tisak, posebno časopis „Polet“, neprestano je probijao prostor medijskih sloboda u Hrvatskoj. Pojavljuju se različite subkulturne skupine, a nacionalizmi, posebno na sportskim terenima, bili su sve češći. Hrvatska frustracija pojačavala se kako je u Srbiji došao na vlast Slobodan Milošević i kako se činilo da Srbi organiziranjem masovnih mitinga nastoje promijeniti odnose u Federaciji.

Naslovnica časopisa *Polet*

Na Međunarodni dan prava čovjeka, na 184. sjednici Predsjedništva CK SKH-a 10. prosinca 1989. godine, pred 11. kongres SKH-a hrvatski su komunisti sa samo glasom prevage donijeli odluku da se raspišu višestranački izbori za Sabor SR Hrvatske. Ivica Račan postao je posljednji šef SKH-a i prvi predsjednik nove partije SDP-a, tada još Stranke demokratskih promjena, kasnije Socijaldemokratske partije (→ *politika*, str. 105). Na četrnaestome izvanrednom kongresu SKJ-a u siječnju 1990. SKJ se raspao. Slovenski i hrvatski izaslanici napustili su zasjedanje. Mnogi su još vjerovali da će Savezno izvršno vijeće (SIV), kako se zvala vlada SFRJ-a čiji je predsjednik bio

hrvatski političar i bivši direktor velikog poduzeća „Rade Končar” Ante Marković, uspjeti nastaviti reforme i ekonomsku stabilizaciju. U svijetu gdje je raspad socijalističkih država bivao sve brži, gdje su reforme u zemljama koje su bile daleko iza Jugoslavije sustizale i prestizale dosegnuti stupanj u Jugoslaviji, njezino je zaostajanje postajalo sve izraženije. Više-desetljetno toleriranje brojnih nedostataka režima na planu ljudskih prava sada se iz inozemstva manje toleriralo. Dvije sjeverozapadne republike, Slovenija i Hrvatska, raspisale su višestranačke izbore, dok je ostatak države zaostajao (Ramet 1996).

U Hrvatskoj je prva nova politička organizacija bio *Hrvatski socijalno-liberalni savez* (HSLS), kasnije stranka. HSS se iz inozemstva vratio u zemlju, a nastale su i brojne druge partije. Deset stranaka za izbore udružilo se u *Koaliciju narodnog sporazuma* (KNS), u kojoj su sudjelovali i Miko Tripalo i Savka Dabčević Kučar. Najvažnija stranka postala je *Hrvatska demokratska zajednica* (HDZ) s Franjom Tuđmanom na čelu. Na prvim demokratskim izborima, održanima u dva kruga u travnju i svibnju, HDZ je s 41,9 % glasova dobio skoro 60 % mjesta u Saboru (→ *politika*, str. 121). U trenutku kada se u Hrvatskoj sanja o izlasku iz Jugoslavije, na čelu Predsjedništva SFRJ-a, kolektivnoga šefa Jugoslavije, bio je HDZ-ovac Stipe Mešić, Ante Marković je na čelu SIV-a, Budimir Lončar savezni je sekretar za vanjske poslove, a hrvatski Srbin Veljko Kadijević je na čelu Saveznoga sekretarijata za narodnu obranu. Dominacija Hrvata na najvažnijim funkcijama podsjećala je na 1945. godinu, mada su sada procesi bili suprotni. O zbivanjima u državi nije se, ipak, odlučivalo u Federaciji, već u republikama čiji su lideri organizirali međusobne sastanke svaki put u drugoj republici. Slobodan Milošević, srpski predstavnik, do tada je već ovladao Crnom Gorom, objema pokrajinama Republike Srbije Kosovom i Vojvodinom, te pokazao izvanrednu sposobnost da u isto vrijeme bude prihvatljiv i žestokim nacionalistima, kao i onima koji su sanjali povratak centralizirane, unitarne Jugoslavije.

Republika Hrvatska

U ljeto 1990. podignute su barikade oko gradića u unutrašnjosti Dalmacije, Knina. Postupna homogenizacija hrvatskih Srba koji su imali većinu u 11 (od 114) općina u Hrvatskoj, a pred raspad Jugoslavije činili su ukupno 12 % stanovništva Hrvatske, pretvorila se u traženje teritorijalne autonomije. Bio je to početak *balvan-revolucije*, blokiranih prometnica, onemogu-

Hrvatski sabor 1990. godine

ćavanja republičkim vlastima da djeluju na pojedinim dijelovima Republike Hrvatske. Konačno su 1991. godine proglašene srpske autonomne oblasti (SAO) u različitim dijelovima Hrvatske (Krajina, zapadna Slavonija, Slavonija, Baranja i zapadni Srijem) koje su se kasnije 1992. ujedinile u Republiku Srpsku Krajinu (RSK) s glavnim gradom Kninom. U svibnju 1991. u Borovu Selu kod Vukovara na krajnjem istoku Hrvatske, ubijeno je 12 hrvatskih policajaca. Masakri su se dogodili i u selima Čelije, Voćin, Erdut i Dalj u Slavoniji pa u selu Škabrnja u zadarskome zaleđu. Hrvatska je ušla u rat s dijelom vlastitoga stanovništva srpske narodnosti i Jugoslavenskom armijom koju je podupirala Srbija.

Od ljeta 1991. pa do siječnja 1992. godine, kada je sklopljeno Sarajevsko primirje, prilike u Hrvatskoj bile su tmurne i

teške. U ratu koji se zove Domovinski napadani su gradovi diljem zemlje, a izbjeglica i prognanika bilo je sve više. U jesen 1991. godine srpske su snage osvojile Vukovar, gdje su iz bolnice odvedeni deseci ranjenika i ubijeni pred očima međunarodne zajednice. Hrvatske su snage, iako visoka borbenog morala, bile nedovoljno naoružane. Jedine pobjedničke vojne operacije dogodile su se u zapadnoj Slavoniji. Od početka 1992. godine rat je ponešto izgubio na intenzitetu. Dogovoreno je da u Hrvatsku dođu snage UN-a.

Hrvatski državni vrh početkom 1990-ih

Hrvatska vojska evakuira izbjeglice

UNPA zone

Hrvatska je dogovorom o primirju i ulaskom snaga Svjetske organizacije zaustavila rat, ali se i našla podijeljena, bez suvereniteta nad područjima koja su nadzirale snage UN-a. Takvo je stanje okončano 1995. godine.

Hrvatska (i Slovenija) međunarodno su priznate 15. siječnja 1992. Uskoro su ušle i u svjetsku organizaciju UN. Motor priznanja obiju zemalja bile su diplomacije Njemačke i Austrije, iako su sve zemlje Europske zajednice priznanje uputile istoga dana. Sveta je Stolica učinila presedan diplomatskim priznanjem nekoliko dana prije velikih europskih zemalja. Vrijeme koje je slijedilo Hrvatska je iskoristila da bi se organizirala i naoružala. Međutim, zbivanja u Bosni i Hercegovini ostavila su dubok upliv na ukupna zbivanja. Daleko krvaviji od rata u RH, rat u BiH započeo je isprva zajedničkom borбом Hrvata i Muslimana, koji su se kasnije nazvali Bošnjaci, protiv Srba.

Hrvatska je postala prvo utočište stotinama tisuća izbjeglica iz susjedne države, a to je ostala čak i nakon što su se u Bosni i Hercegovini zaratili Hrvati i Bošnjaci. Odluka o međusobnome sukobu i nesposobnost da se spriječi rat dva naroda koji su po svemu bili upućeni jedan na drugi, bila je katastrofalna za kasnije hrvatske interese i međunarodni ugled.

Srušen Maslenički most

Oslobađanje hrvatskoga teritorija uključivalo je više akcija. Najprije je oslobođen Miljevački plato, zaleđe Dubrovnika, pa Medački džep i Maslenica tijekom 1992. i 1993. U zapadnoj Bosni poduzeta je operacija *Maestral*. Hrvatska vojska i policija postajale su sve sposobnije. Nakon još jednoga kruga propalih pregovora s krajiškim Srbima u svibnju 1995. godine, došlo je do operacije *Bljesak*, a u kolovozu velike operacije *Oluja*. *Oluja* je bila brza i uglavnom besprijekorno vojno izvedena. Pobjedom je oslobođena središnja, planinska Hrvatska, ali i olakšano bezizlazno stanje u Bosni i Hercegovini. Hrvatske su pobjede omogućile dovođenja teritorijalnih odnosa u BiH na omjere koji

Prisega pripadnika Zbora narodne garde

Oluja, Dvor na Uni

su omogućili uspješne pregovore u američkome gradu Daytonu, koji su i danas temelj uređenja BiH. Srpsko krajiško stanovništvo velikim se dijelom povuklo iz Hrvatske u Bosnu i dalje na istok. Njihova su naselja i kuće spaljene, a ta su djela uglavnom ostala nesankcionirana. Hrvatska je zato nakon pobjede u ratu klizila prema međunarodnoj osudi i izolaciji. Dok su jedni bili na bojištu, drugi, bliski vladajućoj stranci, dolazili su u posjed tvornica kojima se često loše gospodarilo pa su pogoni nestajali. Hrvatska je izgubila status žrtve, a kritiziralo se i pokušaje posvemašnjega nadzora medija. Najslobodniji i najkritičniji mediji bili su časopis „Feral tribune” iz Splita i „Radio 101” iz Zagreba, koje je vlast pokušavala ušutkati ili preuzeti, dok

je središnju Hrvatsku radioteleviziju gotovo posve nadzirala. Demonstracije potpore (i to uspješne!) da se „Radiju 101” ne oduzme mogućnost emitiranja, organizirane na središnjemu zagrebačkom Trgu bana Jelačića u studenome 1998. godine, bile su najmasovniji prosvjed protiv vladajuće politike tijekom devedesetih.

Hrvatska je u Domovinskome ratu izgubila oko 18 000 stanovnika. Veliki su dijelovi zemlje opustjeli, veliki broj Srba iz Hrvatske nikada se nije vratio u zemlju, a dio mlađih obrazovanijih Hrvata iselio se na Zapad. Tek od izbora 2000. godine uspostavljen je manje ili više puni nacionalni konsenzus s dva jasna cilja: ulaskom Hrvatske u NATO i Europsku uniju, koji su odredili ritam političkoga života i reformi u nešto više od deset godina. Toliko su trajali pregovori vlada Ivice Račana (SDP), Ive Sanadera i Jadranke Kosor (HDZ), zaključno sa Zoranom Milanovićem (SDP), kao i predsjednika Stjepana Mesića (2000. – 2010.) i Ive Josipovića (2011. –) (→ *politika, str. 128*) da Hrvatska ostvari tražene reforme, razbije međunarodnu izolaciju i odgovori na traženja Međunarodnoga tribunala za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji u Den Haagu. U Europsku je uniju Hrvatska ušla sama. Sada predstoji jasnije definiranje novih strateških interesa hrvatske države (Cleweing, Lukić i Ramet 2008: 31–59, 89–140, 171–229; Tanner 1997, Tanner 2001).

Prvi hrvatski predsjednik
Franjo Tuđman

Bivši premijer Ivica Račan

Bivši predsjednici Stjepan Mesić i Ivo Josipović

Literatura i izvori

- Clweing, K., Lukić, R. i Ramet P. S. (ed.) 2008. *Croatia since Independence. War, Politics, Society, Foreign Relations*.
- Goldstein, I. 1999. *Croatia: a history*. London: Hurst and Co.
- Magas, B. 2007. *Croatia through history : the making of a European State*. London: SAQL.
- Pavlowitch, S. K. 2008. *Hitler's New Disorder. The Second World War in Yugoslavia*. London: Hurst and Co.
- Ramet, P. S. 1996. *Balkan Babel : the disintegration of Yugoslavia from the death of Tito to ethnic war*. Boulder: Westview Press.
- Rusinow, D. 1978. *The Yugoslav Experiment 1948 – 1974*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.
- Steindorf, L. 2006. *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*. Zagreb: Jesenski i Turk i Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”.
- O povijesti Hrvata postoji razmjerno opsežna, mada nejednako kvalitetna i pouzdana literatura. Za one koji su osobito zainteresirani, autori na engleskom jeziku poput Johna Lampea, Mishe Glennyja, Ive Banca, Joze Tomasevicha i Marcusa Tannera mogu biti odlična točka za dublje promišljanje.

Sažetak

Spajajući problemski i kronološki pristup, autor je u tekstu *Povijest Hrvatske između periodizacije i problematizacije* pokazao gdje Hrvati žive, s kim su tijekom povijesti dolazili u dodir, kakva je bila priroda njihove interakcije s drugima i kako je njihov rubni položaj utjecao na njihovo oblikovanje. Rubnost Hrvatske – u vjerskome i teritorijalnome smislu – kao posljednje zapadnokršćanske zemlje na europskome jugoistoku i posljednje točke velikih imperijalnih sustava tijekom dugih stoljeća povijesti (habsburškoga, osmanskoga i mletačkoga), utjecali su na militarizaciju života, okrenutost preživljavanju i nesigurnost. Detaljnije su obrazložena zbivanja u dvadesetome stoljeću koje je odredio život u dvije države s ostalim Južnim Slavenima (Kraljevini Jugoslaviji i Titovoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji), kao i vrijeme završetka „kratkoga 20. stoljeća” određeno padom Berlinskoga zida i završetkom Hladnoga rata. Za razliku od drugih tranzicijskih zemalja, Hrvatska je najprije neovisnost branila u ratu (1991. – 1995.), koji se poklopio s puno dužim i bolnijim procesom promjene ukupnoga ustroja. U mnogim elementima taj proces traje i nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine.